Amsterdam University Press

QUEESTE 29.2 (2022) 129-167
HTTPS://DOI.ORG/10.5117/QUE2022.2.002.NUYT

Een liedeken van den slach van Blangijs

Intertekstualiteit als sleutel tot de functie van een laatmiddeleeuws politiek lied

Linde Nuyts
Universiteit Gent
linde.nuyts@ugent.be

Abstract

Een liedeken van den slach bij Blangijs ('a song of the battle of Blangijs'), printed in the Antwerp Songbook of 1544, is a popular political song which stands out for its substantial Flemish identification. The lyrics chant the Habsburg victory over the French in 1479 but must date from a later time because of literary and political discrepancies. Compared to other narrative sources regarding the event, the song resembles the sixteenth-century Habsburg memory tradition concerning the battle. These discursive resemblances, the intense Flemish identification and a call for a new victory in the last verse situate the song's creation and performance in the early sixteenth century. In the 1520s, the memory of the battle must have been relevant again during a Habsburg campaign against the French. This article emphasizes the importance of both the historical and the literary background of a political song. Only multidisciplinary analysis can connect the sung events to events of singing, to finally shed light on a medieval song's political function.

Keywords: political song; 'historielied'; memory; Battle of Guinegate; Flemish revolts against Maximilian of Austria; Burgundian-Habsburg Netherlands; political identity

© Linde Nuyts

Als men duysent vierhondert schreef
Ende neghenentseventich jaer
Wat schoonder victorie doen becleef
Den Vlaminghen, dat was waer
Te Blangijs al op dat velt
Daer heeft den Leeu zijn clauwen ontdaen
Met machte ende met ghewelt
Met foortsen si doordronghen
Si riepen alle Flander de Leeu
Met Vlaemschen tonghen.[1]

Deze 'Vlaamsgezinde' verzen vormen de beginstrofe van een triomfantelijk lied over *den slach van Blangijs*, in de geschiedenisboeken beter bekend als 'de slag bij Guinegate'. Op 7 augustus 1479, een snikhete zomerdag, overwonnen de Bourgondische troepen in Guinegate (vandaag Enguinegatte, nabij Thérouanne, in Frankrijk) het oprukkende Franse leger. Het Bourgondische leger bestond vooral uit Vlaams voetvolk, aan hen was de overwinning te danken. Dit indrukwekkende wapenfeit was het meer dan waard om vol trots te bezingen. *Een liedeken van den slach van Blangijs* is enkel bewaard in het Antwerps Liedboek, dat meer dan een halve eeuw na de veldslag gedrukt werd (in 1544, zie afbeelding 1).[2] Het lied moet net als alle verzamelde liederen in het populaire, commerciële liedboek mondeling en/of schriftelijk gecirculeerd hebben buiten het liedboek. Daarom is het van groot belang de bewaarde Antwerpse liedtekst als niet meer dan één verschijningsvorm te beschouwen, een momentopname uit het dynamische leven van dit lied – en niet als 'het origineel' of 'dé liedtekst van dé dichter'.[3]

Werd het lied al gezongen vanuit de overwinningsroes op het slagveld, of pas veel later, ter gelegenheid van bijvoorbeeld een herdenkingsceremonie? De gedrukte, anonieme versregels bevatten op het eerste gezicht weinig sporen van een historische functie. Hoewel de *intentio auctoris* nog in de tekst vervat moet zitten, is ernaar zoeken irrelevant: over de ontstaanscontext van het lied zal nooit absolute zekerheid bestaan. Het liedboek waarin de tekst is overgeleverd duidt één receptiecontext. De tekst bevat daarnaast elementen uit eerdere circulatiecontexten. In dit artikel toon ik hoe intertekstuele analyse van een (op het eerste gezicht geïsoleerde)

1 Van der Poel e.a. 2004, I, 18-19.

2 Het lied krijgt deze titel in het Antwerps Liedboek.

3 Gerritsen (1992, 291-292) beschrijft hoe we in de studie van oude balladen de idee van één grondtekst of origineel moeten loslaten.

Afb. 1 Antwerps Liedboek, voorpagina (overgenomen uit Van der Poel e.a. 2004, dl. I; 2)

liedtekst onthult wiens perspectieven op de veldslag in het lied belandden. Dit levert waardevolle inzichten op over hoe, waar, wanneer, onder wie en waarom dit lied circuleerde, ook voordat het in het liedboek belandde. Zo kunnen we een indruk krijgen van de politieke functie van het *liedeken van den slach van Blangijs*.

Wie zong dit lied en verbond zich rond de fiere overwinning bij Enguinegatte? Waarom zong men zo uitbundig over *Flander de Leeu*? Al in de veertiende eeuw was er sprake van Vlaams-identificerende geschiedenisbeleving. In jaren-, en later eeuwenlange historiografie steeg bijvoorbeeld het belang van de herinnering aan de Guldensporenslag van 1302, dankzij zijn symbolisch bruikbare, legitimerende waarde als indrukwekkende 'Vlaamse' overwinning.[4] Recent onderzoek benadrukt hoe samenzang zulke politieke identiteiten versterkt, dankzij de grote verbindende en emotionele kracht van muziek.[5] Door liederen als historische bron te gebruiken, wordt zichtbaar welke gebeurtenissen de publieke opinie het meest beroerden.[6] Een aangrijpende politieke gebeurtenis werd door erover te zingen emotioneel herbeleefd. Het zingen zelf, als herinnerend groepsgebeuren, was op zijn beurt politiek. Vijftiende- en vooral zestiende-eeuwse politieke liedteksten benoemden vaak een politieke identiteit. Wie dit lied (samen) zong identificeerde zich hier hoogstwaarschijnlijk mee, en verbond zich samen rond de bezongen herinnering.[7] Dit maakt het lied tot een uitzonderlijk waardevolle historische bron voor populaire beleving van politiek, maar helaas werden (laat)middeleeuwse populaire liederen nog niet vaak vanuit dat perspectief onderzocht.[8] Het populaire lied heeft dit gebrek aan historisch-wetenschappelijke aandacht te danken aan zijn geïsoleerde overlevering, zonder auteur of context. Met een doelgerichte analysemethode kan echter ook uit een geïsoleerd lied informatie worden gehaald over de politieke beleving en de zangcontext. Met name een diepgaande, intertekstuele analyse van liedteksten werpt vruchten af, zoals ik in dit artikel zal aantonen.

Het middeleeuwse lied trok al in het Romantische tijdvak de aandacht van historici. Deze zagen zogenaamde 'historische volksliederen', of 'historieliederen', als naïeve omvormingen van de historische werkelijkheid. Deze verwarrende categorisatie heeft het liedonderzoek verlamd eerder

4 Lambert 2000, 365-391. Over de Vlaamse Leeuw in de Gent-Brugse oorlog (1379-1385) zie Demets 2019, 92-96.

5 Vulto 2021, 617-638; McIlvenna 2016, 317-333; Nuyts 2021; Van der Poel 2020, 41-58.

6 Buylaert e.a. (2012) leggen uit hoe herinneringen in verschillende media herbeleefd werden om de publieke opinie te beïnvloeden, Steinkamp (2020) bespreekt waarom liederen geen propaganda genoemd kunnen worden, maar wel spelers waren in het publieke politieke debat, Dumolyn (2012) geeft een conceptueel overzicht van publieke opinie, politieke communicatie en dergelijke meer in de middeleeuwen.

7 Nuyts 2019, 131-145. Over herinnering en identiteit in de vijftiende- en zestiende-eeuwse Nederlanden, zie Pollmann 2017; Van Bruaene 2009, 131-150; Duke 2004, 10-38.

8 Guillorel, Hopkin & Pooley 2017; Honemann 1997, 399-421. Met populair bedoel ik niet-officieel en toegankelijk voor de non-elite, zie Burke 2017; Grijp & Van der Poel 2016, 1-38.

dan vooruitgeholpen.[9] Om de historische functie en omstandigheden waarin het lied circuleerde te achterhalen is naast de liedtekst zelf niet enkel de historische context van de bezongen gebeurtenis van belang, maar ook de literaire context waarin het lied circuleerde. De laatste jaren wees internationaal liedonderzoek op het belang middeleeuwse en vroegmoderne liederen in een intertekstuele en performatieve context te zien (Van der Poel 2016; Lecuppre-Desjardin 2016, Rospocher en Salzberg 2016).[10] Elodie Lecuppre-Desjardin (2016, 130) merkte op hoe de meeste (Franstalige) politieke liederen uit de Bourgondische periode voor 1477 te plaatsen zijn binnen een bepaald thematisch onderdeel van de grotere Bourgondische propagandamachine.[11] De Bourgondische propaganda zette verschillende media in om eenzelfde boodschap aan een zo groot mogelijk publiek over te brengen. Haar artikel illustreert hoe een politiek lied geen geïsoleerde tekst is, maar net de kern vormt van een groter *media-event*.[12] Lecuppre-Desjardin haalt de thematische overeenkomsten aan tussen liederen en andere media of performatieve contexten, zoals blijde intredes, liturgie, kronieken en rederijkersteksten, maar gaat niet in op de inhoud van de liederen.[13] In dit artikel graaf ik dieper en zoek ik niet enkel naar thematische, maar ook naar inhoudelijke en tekstuele overeenkomsten tussen lied en andere media. Hiermee versterk ik Lecuppre-Desjardins punt dat een lied vaak deel uitmaakt van een groter propagandageheel, of neutraler, een thematische herinneringscluster.[14] Het lied over *den slach bij Blangijs* is heel geschikt om intertekstueel te benaderen. De veldslag dreef namelijk verschillende kroniekschrijvers naar hun inktpot, waardoor er vrij veel materiaal voorhanden is om de liedtekst mee te vergelijken.

9 Kellermann 2000, 1-34.

10 Van der Poel e.a. 2016, Elodie Lecuppre-Desjardin 2016, Rospocher en Salzberg 2016.

11 Na 1477 ging het Bourgondische bewind over in Habsburgse handen, maar de Habsburgers legitimeerden hun regime door steeds naar de Bourgondische identiteit te verwijzen en die te versterken. In dit artikel gebruik ik 'Bourgondisch' voor identificatie en 'Habsburgs' voor het (gelijktijdige) regime. Soms gaan ze samen en heb ik het over 'Bourgondisch-Habsburgs'.

12 Lecuppre-Desjardin 2016, 128-130. Zie ook Van Bruaene 2009, 137-139. Voor *media-events,* zie Vermeersch 2019; Briggs & Burke 2009.

13 Lecuppre-Desjardin 2016, 128-130; Dumolyn (2007, 3-20) vergelijkt de liedtekst, als een populaire weergave van de feiten, met andere narratieve bronnen, maar zonder de mogelijke ontstaans- of zangcontext van het lied uit te werken.

14 Steinkamp (2020, 89-90) legt uit dat populaire liederen over memorabele gebeurtenissen aansloten bij een breder publiek politiek debat en dit ook beïnvloedden. Toch zijn er meestal te weinig aanwijzingen dat de politieke intentie van hogerop kwam, waardoor ze geen propaganda genoemd kunnen worden.

Uit de historische context van de veldslag die ik hieronder bespreek, zal blijken dat dit militair treffen een belangrijk politiek moment was, vooral voor de verhoudingen binnen de Nederlanden. De slag bij Enguinegatte was het dus zeker waard uitgebreid te beschrijven en te bezingen. De circulatie van het Antwerps Liedboek, het oudste Middelnederlandse gedrukte liedboek met seculiere liederen, werpt vervolgens een eerste licht op één van de historische contexten waarin het lied circuleerde. In de daaropvolgende 'genreanalyse' valt onder andere op dat het lied van Blangijs, in vergelijking met andere liederen van hetzelfde genre (we kunnen ze aanduiden als 'oorlogsliederen'), veel meer focust op de Vlaamse identiteit. Een discoursanalyse legt verbanden bloot met andere relazen over de veldslag, vooral met de vroeg zestiende-eeuwse *Wonderlijcke oorloghen*. Het lied en de kroniek werden aan het begin van de zestiende eeuw waarschijnlijk in gelijkaardige kringen gezongen of (voor)gelezen. Mogelijk haalde het lied inspiratie uit de kroniek, of omgekeerd. Verschillen tussen kroniek en liedtekst, vooral op vlak van identificatie, tonen aan dat het lied een ander politiek (Vlaams) belang had dan de kroniek (die een ruimere Bourgondisch-Habsburgse politiek legitimeerde). Ten slotte lijkt een Frans-Habsburgs conflict uit de jaren twintig van de zestiende eeuw, wanneer de Vlamingen opnieuw met man en macht hun grenzen verdedigden, een geschikte gelegenheid om de herinnering aan de veldslag te bezingen. Deze gelaagde analyse mag dan niet leiden tot een verifieerbare hypothese over de precieze historische ontstaans- en zangcontext van het *liedeken van den slach van Blangijs*, ze werpt desalniettemin een verhelderend licht op de herinnerende, verbindende en mobiliserende functie die dit lied mogelijk heeft gehad.

Den slach van Blangijs

Met de slag bij Enguinegatte haalde Maximiliaan van Oostenrijk voor één van de laatste keren de militaire traditie vanonder het stof om de stedelijke milities te mobiliseren. Tevens was de slag een laatste keer dat de strijd tegen de Fransen met zoveel vanzelfsprekendheid geschiedde vanuit Vlaamse kant. Met deze veldslag riep het Bourgondische leger de Franse troepen een halt toe na een jarenlange Franse opmars onder Lodewijk XI in het Artesische grensgebied van de Nederlanden. In 1477 had de dood van de Bourgondische hertog Karel de Stoute in de Nederlanden tot een politiek vacuüm en interne onrust geleid: de Vlaamse steden, die Karels centralistische en repressieve politiek hadden moeten ondergaan, eisten opnieuw meer autonomie. Lodewijk XI van Frankrijk maakte gebruik van

deze onrust en viel de Zuidelijke Nederlanden binnen. Maria van Bourgondië, de nieuwe, nog maar negentienjarige Bourgondische vorstin, had dringend troepen nodig om Lodewijk te weerstaan en riep dus de hulp van de steden in. De hele vijftiende eeuw lang hadden de Bourgondische hertogen zich weigerachtig getoond om hun militaire monopolie op te geven: om de macht van de soms weerspannige steden te beperken hielden ze hun burgermilities liever buiten militaire conflicten. Wanneer ze hen toch hadden betrokken, zoals in 1411 en 1436, had dat immers tot volksopstanden geleid.[15] In 1477 was de nood echter te hoog. De Vlaamse stadsmilities van onder andere Brugge en Gent toonden zich, na voor hen zeer voordelige onderhandelingen, bereid om de Franse invallers met geweld uit hun gebieden te houden. Weerbare mannen werden verzameld, uitgerust en, na enkele minder succesvolle ondernemingen, goed getraind. In de slag bij Enguinegatte behaalden de stedelijke milities hun eerste overwinning in een reguliere veldslag in meer dan een eeuw.[16]

Eind juli 1479 vertrok het Bourgondische leger, dat voor een groot stuk uit Vlaamse infanteristen bestond, westwaarts om de Fransen een halt toe te roepen en zo hun landen te beschermen. Dit voetvolk werd gemobiliseerd via de stedelijke milities, aangevuld met weerbare mannen van het platteland. De voetsoldaten wapenden zich met pieken, lange lansen met een platte, ijzeren punt.[17] De beter geoefende Bourgondische adel, waaronder ook de vorst Maximiliaan van Oostenrijk, Maria's gemaal, begeleidde het Vlaamse voetvolk. Met een 16 à 17 000 krijgslieden waren beide legers ongeveer gelijk in aantal, maar de Franse troepen telden veel meer professionele soldaten en ridders, met een betere uitrusting. De Fransen openden de aanval met een stormloop op de Bourgondische ruiterij. Ze dreven de Bourgondische edelen uiteen en jaagden ze weg van het slagveld. Enkele van deze edellieden stegen af van hun paard om zich te vermengen met de nog niet aangevallen formaties van Vlaamse piekeniers. De overgebleven Vlaamse infanteristen en de afgestegen edelen versloegen samen het beruchte Franse leger, dat niet voorbereid was op een massale aanval met duizenden lanspunten.[18]

De Franse opmars was tot stilstand gebracht, maar Maximiliaan van Oostenrijk greep de gelegenheid niet aan om een voordelige vrede te sluiten. De Bourgondische zijde liet tegelijk ook na de Fransen verder te bevechten, vanwege geldgebrek en de traditionele onwil bij de stadsmilities om lang van

15 Verbruggen 2002, 145-169.
16 Verbruggen 1993, 23-31.
17 Verbruggen 1993, 53, 93; Verbruggen 2009, 140-145.
18 Verbruggen 1993, 103-109.

hun broodwinning weg te blijven. Zoals al eeuwen het geval was, hadden de steden zich bereid getoond te vechten ter verdediging van hun land, maar waren ze allesbehalve geïnteresseerd in offensieve, economie-ontregelende oorlogsvoering. Op dit punt van interne politiek betekende de veldslag wél een kantelpunt: Maximiliaan van Oostenrijk weigerde ondanks de wensen van zijn onderdanen de wapens neer te leggen. Door zijn heel dure internationale oorlogspolitiek na 1479 verloor hij de steun van velen die vol enthousiasme naar Enguinegatte waren getrokken. Onder andere ditet misnoegen van de bevolking zou leiden tot de Vlaamse Opstand (1483-1492) die Maximiliaans heerschappij betwistte.[19] Enguinegatte, of *Blangijs*, was de eerste vijftiende-eeuwse slag waarin de stedelijke milities hun eigen kracht bewezen en tegelijk de laatste slag waarin de *Vlaminghen* aan hetzelfde zeel trokken. Redenen genoeg om er in liedboek, handschriften en vroege drukken verschillende bladzijden aan te wijden.[20]

De slag bij Enguinegatte in vijftiende- en zestiende-eeuwse historiografie

Nog in de maand van de veldslag dichtte Ludovico Bruni, een door Maximiliaan gelauwerde, humanistische dichter, in het Latijn over de overwinning. Zijn tekst werd in Leuven gedrukt in opdracht van Maximiliaan van Oostenrijk en liet geen gelegenheid onbenut om hem te loven.[21] Jean Molinet, historiograaf van het Bourgondisch-Habsburgse hof, schreef tussen 1479 en 1486 een uitgebreid verslag over de veldslag in zijn Franstalige hofkroniek. De vorst en zijn raadgevers waren zowel mecenas als publiek, toch was hij niet bang af en toe op politieke misstappen te wijzen.[22] Hij verzekert ons dat hij voor dit hoofdstuk inlichtingen van betrouwbare mensen verzamelde, die aanwezig waren op het slagveld. Deze liet hij vervolgens verbeteren

19 Over het politieke belang van deze slag in het woelige Vlaanderen aan het einde van de vijftiende eeuw, zie Haemers 2009, 23, 40-41, 116, 129, 221 Over de Vlaamse Opstand, zie Haemers 2014.

20 Op een gelijkaardige manier bracht de veel bekendere Guldensporenslag (1302) het tot ankerpunt van Vlaamse identiteit: een onverwachte, indrukwekkende overwinning, eveneens van stedelijke milities, zorgde voor nationale trots. De overwinning bleek al snel een bruikbaar symbool voor Vlaamse identiteit, om via het verleden latere acties te legitimeren. Veronique Lambert (2000) werkte uit hoe het belang van de slag zo bleef aangroeien door eeuwen van historiografie heen.

21 Picot en Stein (ed.), 1923, I, 263-268; II, 185-189; Flood 2011, 248-249.

22 Haemers 2013, 27-44; Bousmar 2013, 97-113. Bousmar probeert hier een chronologie te maken en vermoedt (voor hoofdstukken 45-46) dat deze voor 1486 geschreven zijn (p. 99).

en aanvullen door 'mensen die er meer van weten'.[23] In zijn relaas over de slag benadrukt Molinet vooral militaire kwaliteiten, met name die van Maximiliaan en de Vlaamse aanvoerders. Af en toe laat hij Maximiliaan of een andere vechtlustige in de directe rede de mannen moed inspreken.

De andere bronnen in de eerste jaren na de veldslag zijn vooral van Vlaamse hand. Jan van Dadizele, de Gentenaar die de Vlamingen trainde voor de strijd en ook zelf meevocht, schreef in 1480 een kort stukje over de veldslag.[24] Tussen 1479 en 1485 omschreef Adriaan de But, een Brugse cisterciënzermonnik en intellectueel, het voorval in zijn Latijnse kroniek.[25] De hofchroniqueur, diplomaat en rederijker Olivier de la Marche wijdde tussen 1479 en 1502 een tiental regels aan het treffen.[26] Anthonis de Roovere, Brugs rederijker en meester-metselaar, vulde tussen 1479 en 1482 enkele bladzijden met de veldslag in zijn voortzetting van de *Excellente Cronike van Vlaenderen*.[27] De Roovere was een voorvechter van uitgebreide stedelijke privileges, die door Maximiliaan van Oostenrijk ingeperkt werden (waarmee deze zich de Vlaamse Opstand op de hals haalde). De Rooveres stadslievende tekst kwam na zijn dood in handen van opstandige Bruggelingen.[28] Latere versies van de kroniek namen zijn tekst over. Zo belandde De Rooveres betoog ook in de wijdverspreide *Excellente Cronike* die in 1531 door Willem Vorsterman in Antwerpen werd gedrukt.[29] In zijn relaas over de slag bij Guinegate schreef De Roovere vol trots over de Vlamingen.

Ook in zestiende-eeuwse Vlaamse kronieken krijgt de veldslag aandacht. Jacobus Meyerus, een West-Vlaamse geestelijke en humanist, destilleerde in het midden van de zestiende eeuw een halve bladzijde uit oudere relazen. Nicolaas Despars, Brugs burgemeester en afkomstig uit een handelsgeslacht, voorvechter van de stedelijke autonomie en mogelijk oud-leerling van Meyerus, maakte tussen 1562 en 1592 een compilatie van oudere verslagen waarin de veldslag een paar pagina's krijgt.[30] In de zestiende-eeuwse *Memorieboeken*

23 *'Ce pou que j'en ay peut sentir par le record de gens dignes de foy, presens alors et estans sus le champ où s'engendra l'honneur de la victoire, je l'ay coeulliét et amassé soubz la verge et correction de ceulx qui plus avant en scevent, en protestant, se besoing est, d'eslargir et de sincoper le moins ample et le superflut'*, Doutrepont en Jodogne (ed.) 1935, II, 301.

24 K[ervyn de Lettenhove] (ed.) 1850, 18-19; Buylaert en Haemers 2016.

25 Kervyn de Lettenhove (ed.) 1870, 536-537. Over Adriaan de But zie Fris 1901.

26 Beaune & d'Arbaumont (ed.) 1883, 161-162. Over Olivier de la Marche, zie Emerson 2004; Stein 1888.

27 Dumolyn (2014, 138-140) legt uit hoe we weten dat De Roovere meester-metselaar was.

28 Demets 2020, 188-231; Oosterman 2002, 22-37.

29 Demets 2020, 13-15.

30 Buylaert 2010, 377-408.Over Jacobus Meyerus of Jacques de Meyere, zie Fris 1920.

Afb. 2 Albrecht Dürer, *Ehrenpforte* (42 houtsneden en 2 etsen op papier, 354 x 298.5 cm, 1518. National Gallery of Art, Accession Number 1991.200.1. Zie voor meer info Schauerte 2001.

van Gent, handschriften waarin per jaar (telkens andere) gebeurtenissen beschreven worden in korte notities, wordt de veldslag ook steevast vermeld bij 1479 (en af en toe foutievelijk bij 1478). Deze notities werden voor een groot stuk gebaseerd op de *Excellente Cronike*.[31]

31 Van Bruaene 1998, 45, 54.

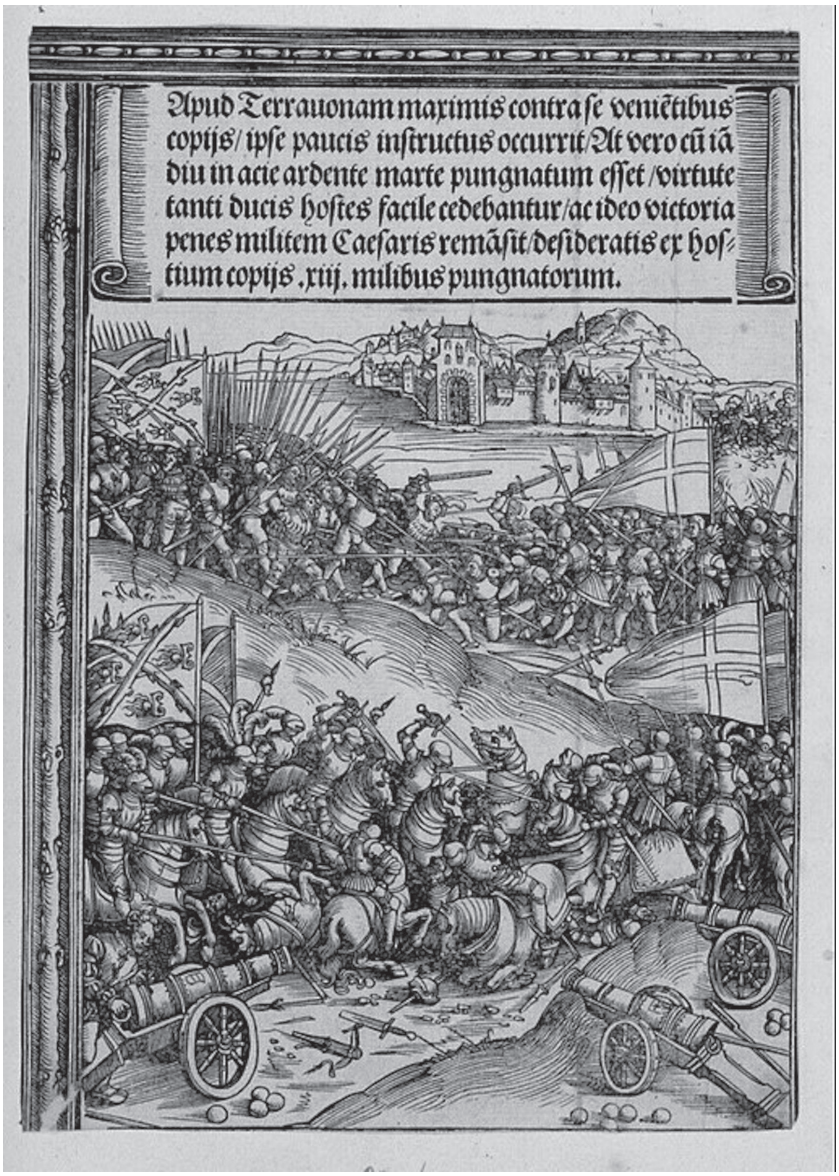

Afb. 3 De slag bij Enguinegatte, detail in de *Ehrenpforte*.

In het begin van de zestiende eeuw legden Maximiliaan en zijn hofhouding bij voorbaat zijn nagedachtenis vast met behulp van diverse media.[32] Verschillende van de gedrukte bronnen over Maximiliaan herinneren

32 Dit proces is uitvoerig in kaart gebracht door Silver (2008). Wiesflecker 1971, 452-466, 636.

deze veldslag als eerste wapenfeit van Maximiliaan, die als twintigjarige persoonlijk meevocht. De slag werd afgebeeld in Dürers gigantische, op 36 grote vellen papier gedrukte *Ehrenpforte* (zie afbeeldingen 2 en 3). Deze scène zou later ook op Maximiliaans praalgraf belanden. In de gedrukte prozabiografieën van Maximiliaan, de Duitstalige *Weisskunig* (zie afbeelding 4), en vooral de Middelnederlandse *Die Wonderlijcke Oorloghen van keyser Maximiliaen* kreeg de veldslag een ereplaats.[33] Deze voor de druk bestemde biografieën sloten met hun sentimentele taal en vaak fictieve details aan bij het toen opkomende genre van de prozaroman. Ze lijken bestemd te zijn geweest voor *tghemeen volck* of, *den gemainen man,* waarnaar zowel de *Wonderlijcke Oorloghen* als de *Weisskunig* verschillende keren verwijzen.[34]

De *Wonderlijcke oorloghen* is gebaseerd op de *Excellente Cronike.* Beide werden door de Antwerpse drukker Vorsterman gedrukt in 1531. De twee uitgaven zijn ook geïllustreerd met dezelfde houtsneden. In de *Wonderlijcke Oorloghen* werd de inhoud van de *Excellente Cronike* overgoten met een Bourgondisch-Habsburgs sausje en dikte de rol van de vorst aan.[35] De stedelijk geëngageerde *Excellente Cronike,* die tijdens de Vlaamse Opstand vooral in anti-Habsburgse milieus in Brugge en Gent circuleerde, werd zo gerecupereerd voor het regime. De geschiedenis van de slag telt in de *Wonderlijcke Oorloghen* veel meer bladzijden dan het verslag in de *Excellente Cronike.* In tegenstelling tot bijvoorbeeld Molinet, die militaire en retorische kwaliteiten in de verf zet, is dit een sentimenteel, dramatisch relaas.[36] Het bevat veel sappige details die in andere bronnen niet terug te vinden zijn, zoals deze beschrijving van hoe een beek veranderde in een Frans bloedbad: *Want aen die beke bleeffer wel seven duysent doot, so dat die beke al vol lach datmen over ende weder liep.* [...] *Si haddent also heet ende so groten dorst dat sy dwater uuter beken droncken, dwelc meer dan half bloet was, so waren ons lieden verdorst.*[37]

De beschrijvingen en klemtonen die deze bronnen leggen in hun relaas over de veldslag, vooral de *Wonderlijcke Oorloghen,* komen goed overeen

33 Met zijn vele prenten was de *Weisskunig* voor druk bestemd, maar de tekst werd pas in de achttiende eeuw volledig gedrukt. Musper 1956, 15-33.

34 Jappe Alberts (ed.) 1957, 80, 83; Musper 1956, 19-20.

35 Jappe Alberts (ed.) 1957, i-xv; Van Vlaenderen 1984, 35-68; Demets 2020, 227-228. Deze interessante kroniek kreeg nog niet de aandacht die ze verdient.

36 De evolutie in politiek discours rond 1500, o.a. onder invloed van nieuwe gedrukte media, is nog niet goed onderzocht. Golubeva (2013) ziet een verandering in politieke normen en competenties, maar linkt dit te weinig aan nieuwe genres en mediaveranderingen.

37 Jappe Alberts (ed.) 1957, 82.

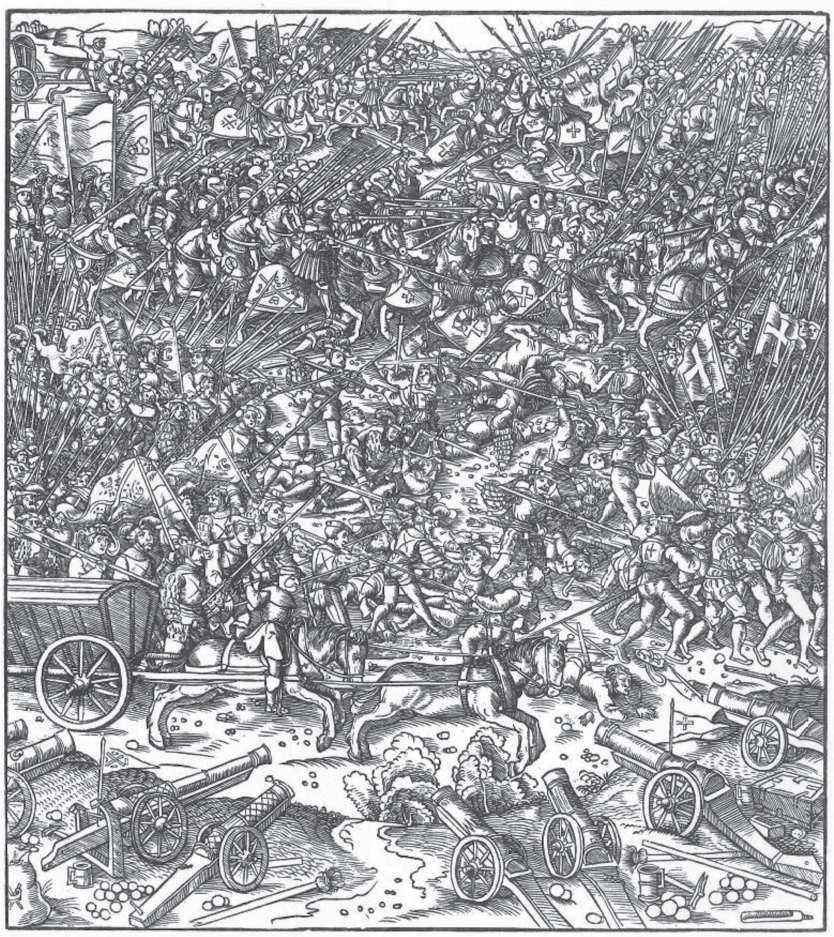

Afb. 4 'Der alt streit vor Terabanna', in *Weisskunig*. Houtsneden door Hans Burgkmair, Leonhard Beck, Hans Schäufelein & Hans Springinklee. Drukproeven tussen 1514 en 1516, pas volledig met prenten gedrukt in de achttiende eeuw (overgenomen uit Musper 1956, dl. II; 76).

met de bezongen gebeurtenissen in het *liedeken vanden slach bij Blangijs*. Daarom zal ik hieronder beargumenteren dat dit lied de veldslag herinnerde in termen die al tot het collectieve geheugen behoorden, en dat het dus niet dadelijk na de slag geschreven werd, maar eerder aan het begin van de zestiende eeuw. Deze hypothese wordt versterkt doordat het lied van Blangijs in vergelijking met andere laatmiddeleeuwse oorlogsliederen het verloop van de veldslag van uit een eerder onpersoonlijke invalshoek verhaalt, ondanks de enthousiaste Vlaamse toon.

Een ongewoon 'historielied' in het Antwerps Liedboek: genreanalyse

Zoals bij de meeste populaire laatmiddeleeuwse liederen het geval is, hebben we geen concrete gegevens over dichters, zangers of luisteraars van het lied over de slag bij Blangijs. De verzen zijn enkel in het Antwerps Liedboek bewaard. Daarenboven zijn er geen *contrafacta* bekend (liederen die dezelfde melodie gebruiken en zo aanwijzingen vormen voor receptie en populariteit).

Over het Antwerps Liedboek, het enige spoor van receptie van het lied, weten we wel meer. Het liedboek kende verschillende drukken en was betaalbaar voor de stedelijke middenklasse. Jan Roulans, de drukker, was commercieel ingesteld. Zijn selectie van liederen schopte niet (of toch niet expliciet) tegen politieke schenen.[38] Het lied over de slag bij Guinegate staat in de eerste van drie reeksen van het Antwerps Liedboek, die al deel uitmaakte van de oudere edities, tussen eind 1537 en 1542.[39] Hiermee krijgen we een terminus ante quem voor het lied.

De liederen in het Antwerps Liedboek waren veelal oudere liederen, die de drukker uit andere bronnen of het orale circuit kende en bundelde. Over het vermoedelijke leven van het lied voor de druk in het liedboek is niets bekend. Via de (mogelijk aangepaste) liedtekst in het Antwerps Liedboek weten we alvast dat het lied in 1544 een entertainende functie gehad moet hebben. De tekst verscheen namelijk in een commercieel liedboek dat *droefheyt ende melancholie* moest verdrijven.[40] De liedtekst moet de intentie van de dichter nog bevatten, maar het is waarschijnlijk dat deze intentie vertroebeld is door latere aanpassingen aan het lied.

In de recente uitgave van het Antwerps Liedboek wordt het lied over de slag bij Enguinegatte 'een historielied' genoemd. Met die term doelen de editeurs op een 'lied waarin over een bepaalde gebeurtenis uit het (soms recente) verleden verteld wordt, dikwijls met een actueel-politieke of propagandistische lading' (Van der Poel e.a., II, 61).[41] Als term kan 'het historielied' voor een hedendaags publiek verwarring scheppen: het omvat liederen over gebeurtenissen die voor ons 'de historie' vormen, maar vanuit middeleeuws perspectief diverse thema's behandelen in heden en verleden, van (opinies over) het laatste nieuws tot politieke herinneringen uit een soms heel ver verleden, of evengoed tijdloze, persoonlijke

38 Van der Poel e.a. (ed.) 2004, II, 9-47.
39 Van der Poel e.a. (ed.) 2004, II, 27.
40 Uit de inleiding van het liedboek. Zie Van der Poel e.a. (ed.) 2004, II, 13.
41 Van der Poel e.a. (ed.) 2004, II, 61.

perikelen uit het vorstenhuis.[42] Duitstalige liedonderzoekers, die het 'historielied' ook erfden uit de Romantiek, waren het daarom decennia terug al roerend eens de term te vervangen door bijvoorbeeld 'politieke liederen' of 'gebeurtenisliederen'.[43]

De anachronistische term 'historielied' zal niet helpen om de laatmiddeleeuwse functie van ons lied te begrijpen. Hiervoor moeten we het lied binnen de toenmalige genreverwachting plaatsen. In populaire lyriek werden toentertijd geen genres op expliciete wijze benoemd, maar terugkerende parameters als functionaliteit, thema en narratieve structuur bieden wel houvast.[44] In navolging van de Duitstalige traditie hanteer ik daarom de term 'politieke liederen'; dat zijn populaire liederen die historische of contemporaine gebeurtenissen en opinies bezingen.[45] Deze politieke liederen deel ik verder in aan de hand van inhoudelijke thema's en invalshoeken van de zanger, waarin per type telkens dezelfde vertelstructuren en topoi terugkeren. In het laatmiddeleeuwse politieke liederencorpus vallen zo verschillende types op: verhalende liederen over één politiek figuur (al dan niet een vorst), verhalende liederen over een oorlog of overwinning, door de tand des tijds veranderde verhalende liederen (over een figuur of gebeurtenis) en niet-verhalende feest- of protestliederen.[46] Deze types kennen een overlap en veranderen doorheen de tijd. Hun belangrijke meerwaarde ligt erin de afstand tussen tekst en context te overbruggen: zo nodigen ze uit het lied als politiek-historische bron te gebruiken. De verhalende oorlogsliederen bezingen veldslagen of belegeringen en vormen de grootste groep, waarin ook het lied van Blangijs past.

Hier volgt de liedtekst. Tussen de strofes licht ik aspecten toe die opvallen in vergelijking met andere oorlogsliederen. Zo wordt een eerste benadering van de zangcontext mogelijk.

42 Brinkman 2002, 108-113; Gerritsen (1972, xv-xvi) betreurde dat liedcategorieën in de liedliteratuur vaak gebrekkig gedefinieerd zijn en zich telkens baseren op andere parameters zoals thema, herkomst en stijl.

43 Sauerman, 1973; Honemann 1997; Kellerman 2000.

44 Reynaert 1992; Gerritsen (1972, xv-xxviii) deelt de liederen uit het Antwerps Liedboek liever op volgens structurele kenmerken, waarbij zogenaamde 'historieliederen' niet altijd veel overeenkomsten vertonen.

45 Nuyts 2019; Dumolyn en Haemers 2014.

46 Mijn bronnencorpus telt een tachtigtal politieke liederen, veelal uit oude historieliedverzamelingen. Deze typologie werk ik verder uit in mijn doctoraatsthesis. Weten we iets over de datering van deze liederen (buiten hun eerste publicatiedatum? Zijn er voorbeelden die met zekerheid pas enkele decennia na de bezongen feiten werden opgesteld?

1	*Een liedeken vanden slach van Blangijs.*	*Een liedje van de slag van Blangijs.*
	Als men duysent vierhondert schreef.	*Als men duizendvierhonderd schreef*
	Ende neghen en tseventich iaer	*En negenenzeventig jaar,*
	Wat schoonder victorie doen becleef	*Wat een schone overwinning viel ten deel*
	den vlaminghen dat was waer	*Aan de Vlamingen, dat was waar!*
	Te Blangijs al op dat velt	*Op het veld van Blangijs,*
	daer heeft den Leeu zijn clauwen ontdaen	*Daar heeft de Leeuw zijn klauwen laten zien*
	met machte ende met ghewelt	*Met macht en met geweld.*
	met foortsen door dronghen	*Met kracht kwamen ze opzetten,*
	Si riepen alle Flander de leeu	*Ze riepen allen: "Vlaanderen de Leeuw"*
	met vlaemschen tonghen	*met Vlaamse tongen.*

Zoals gebruikelijk in een politiek lied over een belangwekkende gebeurtenis brengt de eerste strofe de feiten aan met naam en datum. De eerste strofe kondigt de slag aan *te Blangijs al op dat velt* en zet reeds de Vlaamse toon. In de hedendaagse historiografie wordt de veldslag eerder 'Guinegate' genoemd: op deze naamsverwarring en haar betekenis kom ik nog terug wanneer ik hieronder de discursieve context van het lied bespreek.

In de tweede strofe neemt de Vlaamse identificatie de bovenhand en krijgt de heraldische leeuw de hoofdrol:

2	*Als die Lupaert sach zijn vianden*	*Toen de Leeuw zijn vijanden zag*
	hi en sorchde voor gheen ghequel	*Was hij niet bang voor welk leed dan ook*
	hi thoonde zijn clauwen ende ooc zijn tanden	*Hij toonde zijn klauwen en ook zijn tanden*
	zijn briesschen ende dat was fel	*Zijn briesen, en dat was fel*
	Sijn ooghen blaecten al waert een vier	*Zijn ogen blaakten als een vuur*
	doen riepen alle die capiteynen	*Toen riepen al de kapiteins*
	God hoede ons in dit bestier	*"God behoede ons bij deze onderneming"*
	Beyde oude metten ionghen	*Zowel de ouden als de jongen*
	si riepen alle Flander de leeu	*Ze riepen allen "Vlaanderen de Leeuw"*
	met vlaemschen tonghen	*met Vlaamse tongen.*

Dit Vlaamse enthousiasme komt straks, in de context van de discursieve tradities rond de slag, opnieuw aan bod. Verschillende kronieken waren lovend over de Vlamingen in de veldslag, specifiek over de Vlaamse piekeniers. De Vlaamse identificatie is echter ook heel relevant binnen de genrecontext, want uitzonderlijk expliciet in vergelijking met alle andere politieke liederen uit de vijftiende en zestiende eeuw. Geen enkel ander lied dweept zo uitbundig en regelmatig met gelijk welke politieke identiteit. Daarnaast zijn politieke, bezongen identiteiten in de meeste oorlogsliederen stedelijk,[47] of in de zestiende eeuw ook meer en meer Bourgondisch, zoals enkele aanvangsregels getuigen: '*Bourgoenschen laet ons vrolick singhen', 'Bourgoensche herten wilt u verblijden', 'Hoort menschen hier gheseten / Int borgoensche crijt / die vromelijc drincken en eeten / en bedreven iolijt*'.[48] Ook in andere liederen komen politieke identificaties voor, maar in geen enkel ander lied wordt de Vlaamse leeuw zo fel bezongen.[49]

Expliciete identificaties gaan in liederen meestal samen met een specifieke politieke invalshoek op het bezongen verhaal.[50] Dat is bij dit oorlogslied echter opmerkelijk genoeg niet het geval: het beschrijft de slag vanuit een overschouwend perspectief, ondanks de vurige Vlaamsheid. We komen in het lied niet te weten waarom deze geprezen Vlamingen nu eigenlijk meevochten, met welk belang of welke motivatie. In vijftiende-eeuwse en oudere oorlogsliederen is (veelal stedelijk) politiek belang en motivatie in de beschrijving van het strijdverloop veel duidelijker aanwezig. Het overschouwende perspectief zonder expliciet eigenbelang in dit lied sluit beter aan bij zestiende-eeuwse oorlogsliederen die het regime steunden.[51] Bij zulke overschouwende zestiende-eeuwse oorlogsliederen komt dan vaak die Bourgondische identificatie kijken, dus ook in dit opzicht is ons lied een vreemde eend in de bijt.

Ook in de derde en vierde strofe, waarin het strijdgewoel aanvangt en de aanvoerders van de strijd hun mannen moed inspreken, bekijken we de veldslag niet specifiek vanuit de blik van een Vlaamse piekenier, maar

47 Bijvoorbeeld liederen 65, 145, 177 en 197 in het Antwerps Liedboek (Van der Poel e.a. (ed.) 2004, I, 151-153, 328, 399, 442-443).

48 Van der Poel e.a. (ed.) 2004, I, 399, 470, 426-73.

49 Over een lied dat zich sterk stedelijk identificeert, zie Nuyts 2019; over Bourgondische identificaties in liederen zie Nuyts 2021; over 'nationale' identiteit in de vroegmoderne Nederlanden zie Duke 2014.

50 Dit werk ik uit in mijn doctoraatsthesis.

51 Ook in Duitse politieke liederen valt op dat supraregionale thema's, waarin de zanger zelf weinig politiek belang heeft, vanaf 1500 genoeg boeien om in eenvoudige liederen bezongen te worden. Honemann 1997, 407-8.

eerder vanuit een algemene Bourgondisch-Habsburgse invalshoek, die de vorst een grote rol toebedeelt:

3	*Die Franchoysen quamen an*	*De Fransen kwamen eraan*
	seer cloeck ende onversaecht	*Zeer dapper en onbevreesd*
	ons Prince sprack elck si een man	*onze Prins sprak "wees allen een man*
	Het moet hier vromelijck zijn gewacht	*Hier moet de strijd moedig ondernomen worden*
	Elck si gemoet ghelijck een Lupaert	*Iedereen gedrage zich als een Leeuw"*
	doen sprack die grave van Romont	*Toen sprak de graaf van Romont*
	edel vlamingen thoont uwen aert	*"Edele Vlamingen, toon uw aard"*
	die pijckeniers doordronghen	*De piekeniers baanden zich een weg*
	Si riepen alle Flander de leeu	*Ze riepen allen: "Vlaanderen de Leeuw"*
	met vlaemschen tonghen	*met Vlaamse tongen.*
4	*Ons edel prynce Maximiliaen*	*Onze edele prins Maximiliaan*
	hy beete hem neder te voet.	*Hij steeg af van zijn paard.*
	Ende hi viel over zijn knien	*En hij viel op zijn knieën*
	biddende Gode met ootmoet	*Hij bad nederig tot God*
	Kinderen dus wil ick dat ghi allen doet	*"Kinderen, ik wil dat gij allen zo doet*
	Ende ghi heeren van hooger weerde	*Ook jullie, heren van hoge stand"*
	met dien maecte hi een cruyce voor hem	*Toen maakte een kruisteken voor hem*
	Hi custe die aerde	*Hij kuste de aarde*
	die tranen hem ontspronghen	*De tranen ontsprongen hem*
	si riepen alle Flander de leeu	*Ze riepen allen: "Vlaanderen de Leeuw"*
	met vlaemschen tonghen	*met Vlaamse tongen.*

Deze volgorde van toespraken en Maximiliaans geëmotioneerde rituelen komen opvallend overeen met de vroeg zestiende-eeuwse kroniek *Die wonderlijcke oorloghen van Keyser Maximiliaen*, waarover ik het later nog uitgebreider zal hebben. We zullen daar zien dat bijna alle liedelementen terugkomen in andere narratieve bronnen, wat weer dit, voor vijftiende-eeuwse oorlogsliederen uitzonderlijke, overschouwende perspectief in de verf zet.

In de vijfde strofe wordt de balans opgemaakt. Tienduizend Fransen zouden het tijdelijke met het eeuwige gewisseld hebben, dankzij de verenigde kracht van Bourgondische edellieden en piekeniers. Ook in de tweede strofe kwam deze eendracht naar voor (*doen riepen alle die capiteynen / God hoede*

ons in dit bestier / beyde oude metten ionghen /…). De eendracht wijst een mogelijke functie aan van het lied. Hierop ga ik straks nog dieper in.

5	*Mijn here van Bever ende menich lantshere* *Baenrootsen van machte groot* *behaelden daer prijs ende eere* *This recht want het was wel noodt* *midts hulpe vanden pijckeniers* *daer blevender wel thien duysent doot |* *Van tsconincx van Vranckerijc hersiers* *Hoe vrolijck dat si songen* *Si riepen alle Flander de leeu* *met vlaemschen tonghen*	*Mijnheer van Beveren en menig landsheer* *Zeer machtige baanderheren*[52] *Behaalden daar roem en eer* *– Terecht want het was wel nodig –* *Dankzij de hulp van de piekeniers* *Er stierven er wel tienduizend* *Van de boogschutters van de Franse koning* *Hoe vrolijk dat ze zongen* *Ze riepen allen: "Vlaanderen de Leeuw"* *met Vlaamse tongen.*

In de laatste strofe van een populair lied voegde de dichter een wens toe, of onthulde zijn zogenaamde identiteit. Deze strofe werd vaak aangepast of later toegevoegd. Ze bevat zelden geloofwaardige biografische informatie over de dichter, maar is wel bruikbaar om een opvoeringscontext van het lied te interpreteren.

6	*In Oestmaent den sevensten dach* *So is den slach geschiet* *Ick bidde maria daer God in lach* *Ende hem die alle dinck versoet* *Bi zijnder godlijcker cracht* *Wi willen hem om victorie bidden* *hi heves also wel die macht* *met handen ghedronghen* *Si riepen alle Flander de leeu* *met vlaemschen tonghen*	*In de oogstmaand* (*augustus*) *de zevende dag* *geschiedde de slag* *Ik bid tot Maria, die God droeg* *Tot Hem die alle dingen beschikt* *Door zijn Goddelijke kracht* *We willen hem om overwinning bidden* *Hij heeft daartoe de macht* *Met gevouwen handen* *Ze riepen allen: "Vlaanderen de Leeuw"* *met Vlaamse tongen.*[53]

De dichtersstrofe suggereert een straatdichterscontext, waarbij een zanger (de *ick*-figuur) een lied bracht op een publieke plek, vaak voor een aalmoes

52 Baanderheren waren edellieden met het recht om hun manschappen onder de eigen banier aan te voeren, Van der Poel e.a. ed. 2004, II, 61; Damen 2010.

53 Eigen vertaling aan de hand van Van der Poel e.a. (ed.) 2004, II, 61.

van een publiek (dat geregeld meezong of ertoe aangezet werd – *wi willen hem om victorie bidden*).[54] Het weinig complexe rijmschema en taalgebruik in het lied bevestigt het vermoeden dat de liedtekst eerder door een amateurdichter of straatzanger gedicht werd dan door een technisch beslagen rederijker. Het refreintje *… -onghen / Si riepen alle Flander de leeu / met vlaemschen tonghen* moet het lied tot een ware Vlaams-verbindende meezinger gemaakt hebben.

De eerste vijf strofen staan in de verleden tijd en derde persoon meervoud. In deze laatste strofe verschijnt plots de eerste persoon (enkelvoud en meervoud) én de tegenwoordige tijd. Zo een schakeling in tijdsvorm en voornaamwoord in de laatste (en soms ook eerste) strofe is typisch voor het type populaire liederen dat het verloop van een politieke gebeurtenis verhaalt. Hier krijgen we de indruk dat zij die deze versie van de tekst met bijbehorende dichtersstrofe schreven en zongen op een later tijdstip herinneringen ophaalden aan de veldslag bij Guinegate, in omstandigheden waarin ze Gods hulp goed konden gebruiken voor een nieuwe victorie. Ze biedt zo een verklaring voor de vreemde combinatie van Vlaamse leuzen en een overschouwend politiek perspectief: wie deze strofe zong vocht niet mee in de veldslag, maar herinnerde het gebeuren op een later moment. De slag beroerde nog steeds de gemoederen, maar wat deze zangers direct aangreep en tot zingen aanzette moeten we elders zoeken, in een later politiek belang van de herinnering aan Blangijs. De laatste strofe wijst specifieker op een belang van de herinnering in een latere oorlog of veldslag, waarin de Vlamingen opnieuw een rol speelden.

Uit de genre-analyse leren we dat er afstand was tussen de veldslag en het ontstaan van deze versie van het lied, zowel door de gebruikte tijdsvormen als de combinatie van politieke identificatie en perspectief. Het lied beschrijft het verloop van de veldslag vanuit een voor het oorlogslied eerder onpersoonlijke invalshoek, wat contrasteert met de opzwepende Vlaamse identificaties. Het lied moet ontstaan zijn uit gedeelde herinneringen aan de veldslag, eerder dan dat het lied de veldslag rechtstreeks herinnerde. In een vergelijking van de liedelementen met de invulling die ze krijgen in andere narratieve bronnen zullen zich verschillende herinneringstradities over de slag aftekenen. Zo wordt het duidelijk waar onze Vlaamsgezinde zanger zijn mosterd haalde.

54 Over het interpreteren van dichtersstrofes, zie Salmen 1973, 411, Gerritsen 1972, xxii-xxvii; Joldersma 1982, cvi-cvii;. Voor beschrijvingen van dergelijke liedopvoeringen, zie o.a. Pleij 1994, 225-232.

Indicaties voor een vroegzestiende-eeuwse datering

De kronieken wisselen af tussen *Vieuxville, Blangijs* en *Guinegate* om de slag met een toponiem te benoemen. 'Vieuxville' wordt het meest gebruikt, zeker in de oudste bronnen. 'Blangijs', zoals in het lied, duikt voor het eerst op in 1482, in De Rooveres *Excellente Cronike,* maar dit was (ook binnen de kroniek) een eenmalige woordkeuze. Pas in de zestiende eeuw wordt 'Blangijs' gemeengoed om de veldslag mee aan te duiden, wat doet vermoeden dat het lied in die periode moet zijn ontstaan.

De slag vond plaats op een veld in Vieuxville, een heerlijkheid in het Noord-Franse dorp Enguinegatte. Op zo'n 20 km daarvan ligt Blangy(-sur-Ternoise). Voor de veldslag plaatsvond, had het Bourgondisch-Habsburgse leger (dat toen de oude bisschopsstad Terwaan belegerde) een voorhoede uitgestuurd om een eerste aanval te plegen op het naderende Franse leger. Hierbij vielen al wat Franse slachtoffers en bij terugkomst van deze voorhoede in Terwaan *courroit par tout la renommée que les Francois estoyent à Blangey.*[55] 'Blangijs', de naam van het verder gelegen dorpje, moet zo in het verhaal van de veldslag beland zijn. 'Blangijs' had al een plaats in het collectieve geheugen, en had zo mogelijk een voorsprong om jaren later herinnerd te worden; in 1415 wonnen de Engelsen er al onverwachts een veldslag tegen het superieure Franse leger, net voor de bekende slag bij Azincourt.[56]

Het Latijnse gedicht dat niet langer dan een maand na de veldslag gedrukt werd in opdracht van Maximiliaan is qua naamgeving het origineelst. Het beschrijft de *victoria morinensi*, verwijzend naar de Morini, de Keltische stam die in de tijd van Caesar zijn hoofdstad had in Terwaan en waar de bisschopszetel ook in het Latijn naar vernoemd bleef (de *Civitas Morinorum*). Hierbij greep Bruni de gelegenheid aan om het gebied te claimen als *locus in belgis* – volledig in lijn met Maximiliaans voorliefde voor de Oudheid als middel om zijn regering te legitimeren en gericht op het universitair (geschoold) publiek.[57] Deze naam leeft niet voort in latere bronnen, ook niet die uit Maximiliaans entourage. Dat is niet verwonderlijk: Bruni leek met zijn Latijns pamflet bij een universitaire drukker vooral hooggeschoolden te willen aanspreken, terwijl de andere bronnen over de veldslag (zeker die uit Maximiliaans herinneringsproject) een veel breder publiek voor ogen

55 Doutrepont & Jodogne (ed.) 1935, I, 302.
56 *Dits die Excellente Cronike van Vlaenderen*, 1531..
57 Picot & Stein (ed.) 1923, ii, 185-191, Silver 2008, 77-108.

hadden.[58] Bijna alle vijftiende-eeuwse bronnen noemen de slag naar de naam van het slagveld, 'Vieuville'. De Brugse stadsrekeningen verwijzen een half jaar na datum naar de slag als *Viesville*. Ook Dadizele, die mee de piekeniers opleidde, en Adriaen de But schreven in de eerste vijf jaar na de slag en gebruiken de naam van het veld om het gebeuren te benoemen.[59] Molinet betrok het nabije plaatsje *Guinegate* in zijn relaas over *la bataille denommee d'Esguinegatte ou de la Viesville*.[60] Via Molinets veel geraadpleegde hofkroniek belandde 'de slag bij Guinegate' als veldslagtitel in de historiografie.[61] Anthonis de Roovere betitelde als eerste en enige het gebeuren, niet langer dan drie jaar na datum, als *den strijt van Blangijs,* in zijn Brugse voortzetting op de *Excellente Cronike van Vlaenderen*. Hij kondigde deze strijd aan na een beschrijving van hoe de voorhoede te Blangy *wel driehonderd Francaertchiers de keel afstak*.[62] In het relaas over de veldslag verwees hij niet terug naar deze naam, wel noemt hij *een schoon velt, ende es ghenaemt Vieuvyle*.[63] Bij een treffen met de Franse koning twee maand na de slag schreef De Roovere ook dat Maximiliaan nog veel meer volk verzamelde *dan hi hadde inden slach te Vyeuvyle*.[64] Aangezien de Blangijs-verwijzing eenmalig was en toen nog nergens voorkwam, beging De Roovere mogelijk een vergissing of gebruikte hij één van minder populaire namen van de vele die rond schrijfdatum (1479-1482) in Brugge in omloop waren.

Deze bronnen ontstonden in de eerste vijf jaar na de slag en waarschijnlijk wist iedereen toen nog waar het over ging. Decennia later moet de variatie in naamgeving tot verwarring geleid hebben. Despars, die zich op verschillende oudere bronnen baseert, voelde namelijk de nood om de naam van het slagveld te verduidelijken: *Vieusville, tusschen Blangy, Ghijnegate ende Bonny.*[65] De memorieboeken van Gent en ook de *Wonderlijcke Oorloghen* gebruiken (in navolging van hun belangrijkste bron, de *Excellente Cronike*) de naam 'Blangijs'. De Gentse memorieboeken houden het op een zeer

58 Het gedicht werd gedrukt bij de universitaire drukker Johannes van Westfalen. Bibliothèque nationale de France 2022.

59 Gilliodts-Van Severen 1876, 6, 188-191; K[ervyn de Lettenhove] (ed.) 1850, 18-19; Kervyn de Lettenhove (ed.) 1870, 536-537.

60 Doutrepont en Jodogne (ed.) 1935, I, 301, 312.

61 Verbruggen 1993, 14.

62 *Excellente Cronike,* 216r.

63 *Excellente Cronike,* 216v.

64 *Excellente Cronike,* 218r.

65 De Jonghe (ed.), 1842, 192. Bomy is een kleine gemeente waar ook Vieuxville gelegen moet hebben, zie Verbruggen 1993, 91 n. 26.

beperkte vermelding van *den grooten slach te Blangijs*.[66] De *Wonderlijcke Oorloghen* gebruikt herhaaldelijk 'Blangijs' als naam van slag én slagveld; *dat den slach ghebueren soude te Blangijs opt groene velt.*[67] Ook wanneer de kroniek bij latere gebeurtenissen verwijst naar de veldslag, gebruikt ze wel consequent 'Blangijs'. Bij het later treffen met de Franse koning, dat ook De Roovere beschreef, krijgt de veldslag niet de naam 'Vyeuvyle': de hertog verzamelde meer volk *dan hy hadde in den slach van Blangijs*. Behalve Despars, die er niet omheen kon de naamgeving wat op te helderen, noemde de andere zestiende-eeuwse Vlaamse chroniqueur, Meyerus, het gebeuren naar (in de accusatief) *Guynegatam*, in navolging van Molinet.[68] Olivier de la Marche gaf de slag geen titel. In de meer Duits gerichte propaganda van Maximiliaan staat de veldslag symbool voor Maximiliaans eerste overwinning en gevechtsdeelname, maar is ze eigenlijk een ver-van-mijn-bed-show. De *Weisskunig* beschrijft gewoon *Wie der jung weyss kunig abermalen dem plaben kunig in sein lanndt zoch* ['hoe de jonge witte koning andermaal de blauwe koning in zijn land bezocht'][69] en het opschrift bij de scene in Dürers triomfark beschrijft het gebeuren op *das fel vor Terrauon*, naar de nabije, gekendere stad Terwaan.

De bronnen van kort na de veldslag, zowel kronieken als rekeningen, hebben het bijna consequent over de slag bij 'Vieuville'. In de zestiende-eeuw werd 'Blangijs' de meest gangbare naam om slag én slagveld te betitelen in Vlaamse, voor het brede publiek toegankelijke bronnen. De naamgeving van het *liedeken vanden slach bij Blangijs* suggereert dat het in gelijkaardige, zestiende-eeuwse kringen circuleerde.

In de derde strofe komen de Fransen eraan. In het lied wendt Maximiliaan zich tot de troepen: *ons Prince sprack elck si een man / het moet hier vromelijck zijn gewacht / elck si gemoet ghelijck een Lupaert* en vervolgens vuurt de graaf van Romont zijn Vlaamse piekeniers aan: '*Edel vlamingen thoont uwen aert*', waarop de piekeniers zich een weg baanden door het Franse leger, de Vlaamse leeuw aanroepend.

Alle bronnen vernoemen Jacob van Savoye, graaf van Romont, als de bekwame aanvoerder van de Vlamingen. Toch geeft enkel de *Wonderlijcke oorloghen* hem een ware hoofdrol in het gebeuren en laat hem het woord nemen na Maximiliaans toespraak. De inhoud van de toespraken is anders

66 Gent, Universiteitsbibliotheek Gent, hs. 2552, fol. 90v, hs. 2563, fol. 127, hs. 3792, fol. 110v, Andreas Van Heule, *Memorieboek van Gent*, 16e-17e eeuw, 308. De veldslag ontbreekt in hs. 2554, een schepenlijst zonder veel uitweidingen.

67 Jappe Alberts (ed.) 1957, 79.

68 Kervyn de Lettenhove 1870, III, 501.

69 Musper 1956, 404. Eigen vertaling.

in kroniek en lied (in de *Wonderlijcke oorloghen* spreekt Savoye in plaats van de *edel vlamingen* veel algemener de *goede ghemeente* toe, waarop die Oostenrijk, Bourgondië en de prins aanroepen) maar de parallelle structuur blijft een opvallende, in geen enkele andere bron te vinden gelijkenis. Jacob van Savoye was in 1479 door de steden zelf aangesteld om de Vlaamse grenzen te verdedigen. Toen Maximiliaan later een offensieve, autoritaire en kostelijke oorlogspolitiek doorzette, werd Savoye echter een belangrijk medestander van de eerste regentschapsraad, die Maximiliaans gezag in twijfel trok en verving tussen 1483 en 1485. In 1485 kreeg Maximiliaan weer de touwtjes in handen, waarop Savoye in ongenade viel. Zijn familiepatrimonium werd geconfisqueerd. In 1491, wanneer hij postuum eigenlijk al was vrijgesproken van majesteitschennis, werd zijn wapenschild toch nog verwijderd uit locaties van vergaderingen van het Gulden Vlies.[70] Van 1483 tot 1491, en waarschijnlijk nog jaren daarna, was hij dus een omstreden figuur.

Een dubieus, opstandig figuur valt moeilijk te rijmen met de strofes vol vorstlievende vechtlust en eensgezindheid tussen kapitein en vechtvolk, tussen oud en jong, tussen de verschillende standen: *doen riepen alle die capiteynen / God hoede ons in dit bestier / Beyde oude metten ionghen / …*, *Kinderen, dus wil ick dat ghi allen doet / Ende ghi heeren van hooger weerde*, *Mijn here van Bever ende menich lantshere / Baenrootsen van machte groot / behaelden daer prijs ende eerde / this recht want het was wel noodt / midts hulpe vanden pijckeniers*.[71] Het eendrachtige lied moet gezongen zijn ofwel vóór Romonts rebelse rol, ofwel een eind erna, wat waarschijnlijker is gezien de andere aanwijzingen richting zestiende eeuw.

De *Wonderlijcke Oorlogen* benadrukt eveneens de eensgezindheid in de strijd. De kroniek wijst op de solidariteit tussen de graafschappen van de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden (straks kom ik terug op deze solidariteit), en geeft nog meer aandacht aan de samenwerking van adel en *tghemeen volck*. Na de strijd bijvoorbeeld, *hielen die heren die wake ende lieten tghemeen volc rusten*.[72] De kroniek benadrukt dat ze ook in het vellen van vijanden niet discrimineren op basis van afkomst; *niet meer en spaerdense dye edele dan donedele*.[73] Dit accent op de eenheid van het volk wijst al in de richting van een beoogd verenigend doel en sociaal breed geïntendeerd publiek van zowel lied als kroniek.

70 Haemers 2014, 77-9, 82-3, 171-3.

71 Van der Poel e.a. (ed.) 2004, I, 18-19 tweede strofe, regels 6-8, strofe 4 r5-6, strofe 5 r1-5.

72 Jappe Alberts (ed.) 1957, 83.

73 Jappe Alberts (ed.) 1957, 82.

Maximiliaans speciale gebedsgebruik in de vierde strofe is een nog meer opvallende overeenkomst tussen lied en kroniek.

Ons edel prynce Maximiliaen,
Hy beete hem neder te voet
Ende hi viel over zijn knien,
Biddende Gode met ootmoet.
'Kinderen, dus wil ick dat ghi allen doet
Ende ghi, heeren van hooger weerde.'
Met dien maecte hi een cruyce voor hem,
Hi custe die aerde,
Die tranen hem ontspronghen…

Deze passage komt terug in de *Wonderlijcke Oorloghen* met bijna letterlijke overeenkomsten:

Hertoghe Maximiliaen […] *quam selve onder tvoetvolc staen, ende seyde: o, mijn kinderen doet nu alle nae tghene dat ic vore doen sal. Doen viel dye hertoghe op sijn knyen ende hi maecte een cruyce op deerde, dwelc hij custe, ende las drie Pater noster ende drie Ave Maria, des ghelijcke dede ooc alle sijn volc, also wel dedel mans ende die heren als tghemeen volc elck een cruys makende ende deerde cussende.*[74]

Geen enkele andere bron vertoont dergelijke overeenkomsten. In de *Excellente Cronike* maakt Maximiliaan geen kruis en kust hij de aarde niet, wel beveelt hij *elcken mensche neder te knyelen up beede haer knyen, ende te lesene v pater nosters, ende v ave marien ter eeren van christus heleghe v wonden.*[75] Dit was een gebruikelijkere gang van zaken in onze contreien. Molinet schreef het kussen van de aarde dan ook toe aan een Engelse mode, en liet Maximiliaan en zijn voetvolk erbuiten: *les Englez, qui furent en pointe a la mode d'Engleterre, se premunirent du signe de la croix, beissant la terre* ['de Engelsen, die deden zoals de mode was in Engeland, beschermden zich met het kruisteken terwijl ze de aarde kusten'].[76] De *Wonderlijcke Oorloghen* baseerde zich duidelijk op de *Excellente Cronike,* maar leende

74 Jappe Alberts (ed.) 1957, 80 (de laatste zin hier benadrukt weer de eendracht tussen adel en volk).

75 Excellente Cronike, 216v.

76 Doutrepont & Jodogne (ed.) 1935, I, 308. Eigen vertaling aan de hand van de *Dictionnaire du Moyen Français* (www.atilf.fr/dmf).

de Engelse gewoonte om Maximiliaans emotionele voorbereidingen nog wat aan te dikken.

Deze tekstuele overeenkomst tussen het lied en de *Wonderlijcke Oorloghen* is te groot om toevallig te zijn. Johan Oosterman (2005) merkte al gelijkenissen op tussen lied nummer 126 in het Antwerps Liedboek, over de dood van Maria van Bourgondië, en de desbetreffende passage in de *Wonderlijcke Oorloghen.* Hij stelde dat de zorgvuldig gecomponeerde afscheidsscène in de kroniek als voorbeeld gediend moet hebben voor het lied, dat vrijwel parallel verloopt.[77] Het lied over Maria's dood staat in de eerste reeks van het Antwerps Liedboek, net als het lied van Blangijs. Beide liederen dateren dus van vóór 1537. De overeenkomsten van deze twee liederen met de *Wonderlijcke Oorloghen* doet vermoeden dat ze ongeveer in dezelfde tijd gemaakt en/of gezongen geweest zijn. Maria's dood was, net als de slag bij Guinegate, een van de gebeurtenissen waarin de Vlamingen helemaal mee waren met Maximiliaans gevoelens en motivaties, of het nu verdriet of vechtlust is. Deze twee gebeurtenissen worden ook het meest uitgebreid beschreven van alle onderwerpen in de *Wonderlijcke Oorloghen*. Dit doet vermoeden dat er een direct verband was tussen de kroniek en de liederen. Het is moeilijk aan te tonen of de liederen zich baseerden op de kroniek of omgekeerd, of beide op een elders (of niet) genoteerd relaas. Wel weten we hierdoor dat lied en *Wonderlijcke Oorloghen* (ook) in gelijkaardige contexten voorkwamen, sociaal en qua tijd en plaats.

Si riepen alle: 'Flander de Leeu!' / Met Vlaemschen tonghen'

Het meest opvallende in het lied, wat ook al uitzonderlijk was binnen het genre van politieke liederen, is natuurlijk het al een paar keer aangehaalde sterke 'Vlaamse gevoel' dat niet enkel telkens terugkeert in het refrein, maar waar ook de strofes mee doordrongen zijn. Zeker de tweede strofe verheerlijkt deze Vlaamsheid in haar vurige beschrijvingen van de onbevreesdheid van de 'Luipaard' zijn felle briesen, zijn vlammende ogen, klauwen en tanden.

Ook andere bronnen spreken vol lof over de Vlamingen in de strijd. *Die fransoysen reden up onse pijckeniers so dat dye vlaminghen hem lieden of sloughen drie battaelgien met groten moede*, zo vertelde De Roovere.[78] In De Rooveres verhaal vormdene Vlamingen de grote helden: *dye welcke*

77 Oosterman 2005, 102-103.

78 *Excellente Cronike*, fol. 216v.

waren wel .xxijm. mannen sterck, frisch volck ende wel gheabilgiert. Ende men seyde dat noeyt schoonder Aermeye gesien en was metten Prinche in tvelt van edelen mannen ende van anderen volcke, wel ghewapent ende vroom van persoone.[79] Molinet beaamt dit: *Les Flamens estoyent tant bien duiz et usitez de bastons et de picques qu'ilz n'osoyent fourrer en eulx*.[80] De bronnen uit de eerste kwarteeuw na de veldslag zijn het erover eens dat de overwinning te danken was aan de Vlaamse piekeniers. In het midden van de zestiende eeuw maakte Meyerus, die in zijn kroniek ook vanuit een patriottistisch standpunt schreef over de Guldensporenslag,[81] zijn trots op de Vlaamse overwinning de kern van zijn betoog over de slag bij Guinegate: *Numerata sunt in Maximiliani castris ante pugnam quindecim Flandrorum millia, qui domo ad hoc bellum ultro profecti, virtutem veteranis militibus parem adversus Gallos eo die praestiterunt. Certe vix ulla natio, si veteres Graecos exceperis, tot simul copias e suis civitatibus in bellum submissise commemoratur.*[82] ['In de kampen van Maximiliaan werden voorafgaand aan de veldslag 15.000 Vlamingen geteld, die vrijwillig van thuis naar deze oorlog trokken, en op die dag een heldhaftigheid vertoonden tegen de Galliërs [Fransen] die mag wedijveren met die van de veteranen. Zeker kan er nauwelijks een volk herinnerd worden, indien je de oude Grieken buiten beschouwing laat, waarbij er zo veel troepen tegelijkertijd weg van hun steden de oorlog ondergingen.'][83] De piekeniers bleven de helden, zo getuigt de houtsnede waarmee Vorsterman zowel in de *Excellente Cronike* als *Wonderlijcke Oorloghen* de veldslag illustreerde (zie afbeelding 5).

Maximiliaans *Weisskunig* dankt kort de dragers van de *fuessknecht-spiess* voor de overwinning maar wijst niet op hun Vlaamsheid.[84] De *Wonderlijcke Oorloghen* plaatste met zijn herwerking van de *Excellente Cronike* de Vlaamse gebeurtenissen in een breder perspectief en legt dan ook de nadruk op de gezamenlijke Bourgondische identiteit. Deze tekst erkent daarnaast, zij het met mate, ook regionale identiteiten: *Des hertoghen volc riep: vive Oostenrijc ende Bourgoengne. Die Brabanders: Brabant, die Vlaminghen: Vlaendren den leeu, die Henewiers: Henegouwe,*

79 *Excellente Cronike,* fol. 215v.

80 Doutrepont & Jodogne (ed.) 1935, I, 310.

81 Over Meyerus' inbreng in de mythevorming rond de Guldensporenslag, zie Lambert 2000, 385.

82 Kervyn de Lettenhove 1870, III, 502.

83 Vertaling met dank aan Jeroen De Gussem.

84 Musper 1956, 404; Jappe Alberts (ed.) 1957, 81; Picot & Stein (ed.) 1923, ii. 188, r7 en 189 r7-8.

Afb. 5 Houtsnede die Vorsterman zowel in *Excellente Cronike* (216r) als in *Wonderlijcke Oorloghen* (78) gebruikte.

ende also voorts.[85] Alvorens in het strijdgewoel te verdwijnen, *riepen* ze niet '*met Vlaemschen tonghen*', maar *riepen sy alle met luyder kelen: Vive Oostenrijck, Bourgoengne, tot in die doot sullen wi den prince bystaen, ghetrouwe blijven, met hem leven ende sterven.*[86] Het verschil in identificatie tussen lied en kroniek ondergraaft niet dat ze in dezelfde contexten gecirculeerd moeten hebben of ontstonden. Wel toont het aan dat ze een

85 Jappe Alberts (ed.) 1957, 82.
86 Jappe Alberts (ed.) 1957, 80.

ander doel voor ogen hadden. Het Latijnse pamflet dat al enkele weken na de veldslag gedrukt werd in opdracht van Maximiliaan, noemde de overwinnaars *Burgundos fratres* zonder een woord te reppen over de Vlamingen.[87] Maximiliaans propaganda moedigde Bourgondische identificatie en vorstenverering aan, terwijl de Vlaamse bronnen bovenal de rol van de Vlaamse piekeniers prezen. Ons lied is een interessante mix van beide herinneringstradities.

Daer blevender wel thien duysent doot/ van tsconincx van Vranckerijc hersiers

De voorlaatste strofe maakt de balans op en telt 10.000 gesneuvelde vijanden. Dergelijke dodenaantallen in kronieken waren uiteraard meestal fictief. Ze dienden als retorisch middel om de grootte van een conflict te benadrukken en bepaalden zo mee de plaats van een veldslag in het collectief geheugen.[88] Zo vormt het dodenaantal in ons lied een interessante link met de (beoogde) herinnering in andere bronnen. Anthonis de Roovere, Molinet en Despars kiezen voor hetzelfde mooie ronde getal van 10.000. Adriaen de But schat het aantal dode Fransen op 15.000 en de *Weisskunig* mikt op 11.000. De andere Maximiliaanse propaganda ziet het grootser: de *Ehrenpforte* beschrijft 30.000 Franse doden en de *Wonderlijcke Oorloghen* slaat alles met 40.000.[89] Ondanks de vele gelijkenissen, beschrijft het lied een ander dodenaantal dan de *Wonderlijcke Oorloghen*. Een gedrukte kroniek met allures van de prozaroman heeft veel ruimte om te overdrijven, maar een lied als mondelinge bron is democratischer: zelfs als het aanvankelijk gecomponeerd zou zijn met 40.000 doden, zou wie meezingt er, als dit zo in het eigen collectief geheugen zat, 10.000 van maken.[90] Een Habsburgsgezinde feitenselectie van de veldslagherinnering vond haar weg naar het populaire lied, maar was daarom nog niet allesbepalend in de gedeelde herinnering.

87 Picot en Stein (ed.) 1923, ii. 190, r16-17.

88 Gagné 2014, 812-813.

89 Dit getal wordt ook overgenomen in een 17e-eeuws Gents memorieboek (Universiteitsbibliotheek Gent, hs. 2552, fol. 90v) met over de slag een gelijkaardig discours als in de *Wonderlijcke oorloghen*.

90 Gerritsen (1992) beschrijft hoe mnemonische, memoratieve en recreatieve factoren een rol spelen in de mondelinge overdracht van liederen.

Een zestiende-eeuwse, Bourgondische herinnering in een Vlaams jasje

De vergelijking met andere verslagen van de veldslag brengt ons een stuk dichter bij de omstandigheden waarin het lied gecomponeerd en gezongen werd. De intertekstuele linken met andere bronnen situeren het lied aan het begin van de zestiende eeuw. De periode tussen 1483 en 1492 is uitgesloten: Romonts rebelse rol in deze troebele tijden zou onverzoenbaar zijn met ons harmonieuze lied. Vóór 1483 is mogelijk, maar minder waarschijnlijk: *Blangijs* werd toen minder gebruikt en zeker niet voor het slagveld. De *Wonderlijcke Oorloghen* van voor of rond 1531 vertonen de grootste tekstuele gelijkenissen. Lied of kroniek baseerde zich waarschijnlijk op de andere of op een gemeenschappelijke bron, zonder de inhoud volledig over te nemen: de teksten benadrukken uitgesproken elk een andere politieke identiteit, allebei in gelijkaardige eenvoudige en emotionele bewoordingen. Het lijkt erop dat de *Wonderlijcke Oorloghen* en het lied in eenzelfde populaire context circuleerden in vroeg zestiende-eeuws Vlaanderen (en de kroniek ook elders). Beide bronnen hadden tot doel eendracht in de strijd te benadrukken om een gezamenlijke identiteit te versterken. Ze verbonden oud en jong en vooral groepen van verschillende komaf, gericht op het standpunt van *de ghemeente* die zich solidair gesteund moest voelen door de adel. De kroniek benadrukte ook eensgezindheid tussen de gewesten. Het was een logisch streven om na de politiek verdeelde periode 1477-1492 een laatste gloriemoment van saamhorigheid en gedeelde overwinning in de verf te zetten om iedereen achter hetzelfde vaandel te proberen scharen.

Het vaandel waarachter beide bronnen hun publiek willen scharen verschilt dus wel. De *Wonderlijcke Oorloghen* wou al wie Middelnederlands kon lezen (of voorgelezen kon krijgen) overtuigen van de Bourgondisch-Habsburgse zaak. Een eensgezinde, pro-Habsburgse versie van de feiten vond haar weg naar het populaire lied, maar de aandacht voor de piekeniers, het afwijkende aantal doden en vooral de Vlaamse focus tonen dat de herinneringspraktijken van de zangers niet volledig in dezelfde lijn lagen. Het lied identificeert, in tegenstelling tot de *Wonderlijcke Oorloghen*, *den slach van Blangijs* uitgesproken als een Vlaamse strijd. Meer dan andere media nodigt zingen uit tot identificatie, wat opvalt in de bronnenvergelijking: geen enkele bron over de veldslag dweept zo uitbundig met *Flander de Leeu*. Het lied motiveert zestiende-eeuwse zangers en publiek met een gedeelde herinnering en een opzwepend, verbindend refreintje om te bidden voor een nieuwe, eveneens Vlaamse victorie. Om welke victorie bidden *ick* en *wi* uit de laatste strofe van het lied? Welke gelegenheid kon een door herinnering

en collectief gezang versterkte Vlaamse identiteit goed gebruiken? Hiervoor schakelen we van de discursieve context terug naar een politiek-historische, maar nu aan het begin van de zestiende eeuw.

Wi willen hem om victorie bidden: een zestiende-eeuwse zangcontext

De literaire contexten, enerzijds die van het politieke liedgenre, en anderzijds drukwerk en geschreven kronieken over de veldslag, lichten tipjes van de sluier over omstandigheden waarin het lied gezongen werd. Het toegankelijke lied ontstond waarschijnlijk aan het begin van de zestiende eeuw, als de gezongen versie van een in die tijd gangbare pro-Habsburgse herinnering, maar vanachter een Vlaams vaandel. Deze herinnering aan de laatste eensgezinde veldslag voor de Vlaamse Opstand 'overschreef' de troebele tijden die zich bevonden tussen veldslag en lied. Aan het begin van de zestiende eeuw waren eensgezinde militaire herinneringen meer dan welkom, want onder Karel V heerste ontevredenheid over zijn vele oorlogen en oorlogskosten.[91] Deze gezamenlijke triomf zingend herinneren kan een goede strategie zijn om volk mee te krijgen op de oorlogskar.

In de zoektocht naar een opvoeringscontext vormt de Vlaamse identiteit een belangrijke onderscheidende voorwaarde. De Fransen waren in de eerste helft van de zestiende eeuw sowieso Habsburgse vijand nummer één, in verschillende oorlogen. Een pro-Habsburgse oorlog van Vlaams (voet)volk tegen Fransen zou uitzonderlijk geschikt zijn om dergelijk lied te zingen. In 1513 belegerde Maximiliaan nog eens Terwaan, ditmaal met succes. Dit was vooral een Engelse victorie en kaderde binnen een internationaal conflict waar minder directe Vlaamse belangen op het spel stonden – toch vormt het een mogelijke zangcontext voor het lied. Het conflict met Frankrijk tussen 1521 en 1526 lijkt een nog betere gelegenheid om het lied te zingen, omdat het bijzondere Vlaamse bezorgdheid en inmenging veroorzaakte. De volksvertegenwoordiging georganiseerd in de 'Vier Leden van Vlaanderen' (Gent, Brugge, Ieper en het Brugse Vrije) vreesde voor de *bewaernesse vanden frontieren van Vlaenderen*[92], aangezien de Fransen weer oprukten en Karel V volgens de Vlaamse Staten niet genoeg toezag op de westelijke verdediging.

91 Maddens (1975) onderzocht uitgebreid hoe Vlaanderen door de centrale regering belast werd. In zijn studie komen veel uitingen van ontevredenheid bij de Vlaamse onderdanen aan bod. Dank aan Wim Blockmans voor deze verwijzing.

92 Maddens 1975, dl. I. 344-346.

Tussen 1536 en 1537 brak er opnieuw oorlog met Frankrijk, maar zonder directe Vlaamse tussenkomst. In 1542 speelden de Vlamingen wel een grote rol, maar ons lied dateert van hiervoor gezien de situering van het lied in de eerste reeks van het Antwerps Liedboek. Het Frans-Habsburgse conflict tussen 1521 en 1526 is met zijn regionale, Vlaamse bezorgdheid om de grenzen het meest uitnodigend voor een hypothese over de context van een Vlaamse versie van een victorieus herinnerend lied.

In 1521 kenden de Staten van Vlaanderen zelfs een extra bede toe om voetknechten te betalen die Doornik, een belangrijk Frans bastion op de grens, twee weken lang zouden belegeren.[93] De Staten verleenden in dit uitzonderlijke geval naast financiële ook militaire bijstand en organiseerden zelf een troepenlichting, wat tot de Nederlandse Opstand niet meer zou gebeuren.[94] Na 1492 vochten stadsmilities zelden op een slagveld, eerder als stedelijke verdediging of soms opgeroepen door stadhouders op bevel van de landvoogdes. Voetvolk en milities werden na 1492, behalve bij dit beleg van Doornik, nooit ingezet vanuit een direct Vlaams politiek belang. Naast de militaire lichting van voetvolk op eigen initiatief, kochten de Vlamingen in dit geval zelfs gezamenlijk wapens aan. Verschillende steden eisten na afloop van het beleg een deel op van de buitgemaakte wapens.[95] Alles samen creëert dit een uitzonderlijke Vlaams gestuurde inzet. Liederen handelden vaak over politieke situaties die de onderdanen direct moeten hebben beroerd en mogelijk ontstonden ze ook veelal in een dergelijke context.[96] Het beleg van Doornik in 1521 en breder gezien de situatie tussen 1521 en 1526 was de perfecte gelegenheid om de laatste eendrachtige overwinning van het Vlaamse voetvolk nog eens op te halen en zingend te bidden voor een nieuwe victorie. De tijdssituering klopt, de uitzonderlijke Vlaamse financiële steun en militaire inzet van (ook) 'gewoon volk' nodigen uit tot sterke identificatie.[97]

Dit alles biedt natuurlijk geen bewijs dat het lied voor deze omstandigheden geschreven werd of dat het zeker toen gezongen werd – dergelijk bewijs

93 Een bede is een belastingverzoek van de landsheer toegestaan door de Staten van Vlaanderen, zie Maddens 1975.

94 Maddens 1975, dl. I.. 344-346 en 426. Over de context van het beleg van Doornik zie Blockmans 2001, 78.

95 Gunn, Grummitt & Cools 2007, 51-74. Ik dank Hans Cools voor de verhelderende correspondentie rond stedelijke hulptroepen in de zestiende eeuw.

96 Honemann 1997, 407-408. Over de interactie tussen liederen en politieke emoties of emotionele politiek, zie Vulto 2021 en Nuyts 2021.

97 Over oorlog en identiteit in de zestiende-eeuwse Nederlanden zie Gunn, Grummitt & Cools 2007, 295-323.

is zo goed als onmogelijk te vinden. De waarde van het opperen van deze mogelijke politieke circulatiecontext, zit erin het lied te begrijpen vanuit omstandigheden waarin het kan zijn opgevoerd en gehoord, en niet enkel vanuit de historische context van de bezongen gebeurtenis. Enkel een zangcontext kan een functie van het zingen van een lied duiden. Hier had de vroegzestiende-eeuwse collectieve, pro-regimeversie van de herinnering aan *den slach bij Blangijs* een politiek motiverende functie en wekte ze via het emotionele gezongen medium extra verbondenheid op om samen te vechten voor Vlaanderen, binnen een Bourgondisch-Habsburgs geheel.

Naast deze mogelijke ontstaans- of zangcontext in de jaren 1520, met een politieke en militair-motiverende functie, waren er sowieso andere zangcontexten met andere functies. Nog tot tenminste 1544 behoorde het lied tot een gedeeld en gekend repertoire, ook na de eventuele context van een nieuwe victorie. Het moet blijven hangen zijn in de zestiende-eeuwse oren, dankzij liedtekst, meezingbaar refrein of gewoon een aanstekelijk deuntje. Iedere uitvoering moet de harmonieuze herinnering aan die eensgezinde victorie van 1479 versterkt hebben, verbindend rond een Vlaamse (in de plaats van Bourgondische) identiteit.

Conclusie

Alle gevonden aanwijzingen in het lied, van lyrische kenmerken tot passages in verwante kronieken, leiden naar een vroegzestiende-eeuwse, voor verschillende lagen van de samenleving toegankelijke zangcontext. De vergelijking met andere narratieve bronnen maakte duidelijk dat de liedtekst een Vlaamse vertolking is van een pro-Habsburgse herinnering aan de slag bij Guinegate. Het lied was niet zomaar een vertolking: met zijn trotse en triomfantelijke verzen in het emotionele, collectieve liedmedium was het *liedeken vanden slach van Blangijs* uitzonderlijk geschikt om een 'ingebeelde' Vlaamse gemeenschap te vormen en te versterken.[98] De levendige herinnering aan een eensgezinde victorie deed mogelijk de verdeeldheid en opstand vergeten die zich tussen de bezongen gebeurtenis en het moment van zingen bevond. Het lied zal zo, als performatieve, emotionele vorm van geschieds(her)schrijving, politiek gewenste continuïteit hebben gebracht in de populaire beleving van het Vlaamse verleden. Zo werden zangers en toehoorders aangemoedigd om opnieuw 'de Vlaamse zaak' te steunen.

98 Anderson (1983) beschreef grondig de werking van ingebeelde gemeenschappen of 'imagined communities'.

Dat deze versie van de feiten van 1479 goed gedijd moet hebben in de Vlaamse stedelijke middenklasse lijkt dan ook een aannemelijke hypothese. Ze vond niet enkel haar weg naar het lied, maar ook naar een gedrukte prozakroniek en de *memorieboeken* van Gent. Het lied verspreidde en bekrachtigde deze versie van de veldslag en bijbehorende politieke gevoelens, maar voedde hiermee de Vlaamse in de plaats van de door het regime beoogde Bourgondische identiteit.

Een liedeken vanden slach bij Blangijs is allesbehalve een geïsoleerde bron, maar past in al zijn elementen net heel goed in het groter, multimediale herinneringsgeheel rond de slag van Blangijs. Deze casus toonde aan hoe intertekstuele analyse een mogelijke (zestiende-eeuwse, populaire) circulatie en zo een (mobiliserende, legitimerende en verbindende) functie van een lied kan achterhalen. Ondanks het gebrek aan concrete gegevens over dichters, zangers en luisteraars verheldert dit lied een manier waarop zestiende-eeuwse Vlaamse stedelingen zich identificeerden en recente geschiedenis herdachten. Voor wie goed zoekt openbaart ieder politiek lied een gelijkaardige schat aan informatie over de emotionele, dagdagelijkse beleving van politiek.

Bibliografie

Anderson, Benedict, *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso books, 1983.

Beane, Henri & J. d'Arbaumont (ed.), *Mémoires d'Olivier de La Marche: maître d'hôtel et capitaine des gardes de Charles le Téméraire,* Paris: Société de l'histoire de France, 1883.

Bibliothèque nationale de France, 'Joannes de Westfalia', op: *Bibliothèque nationale de France.* 2022. <https://data.bnf.fr/fr/15078590/joannes_de_westfalia/> (geraadpleegd op 01-04-2021).

Blockmans, Wim, *Keizer Karel V, 1500-1558: de utopie van het keizerschap*. Leuven: Van Halewyck, 2001.

Bousmar, Eric, 'Duchesse de Bourgogne ou "povre desolée pucelle"? Marie face à Louis XI dans les chapitres 45 et 46 des Chroniques de Jean Molinet', in: Jean Devaux (red.), *Jean Molinet et son temps: Actes des rencontres internationales de Dunkerque, Lille et Gand*, Turnhout: Brepols, 2013, 97-113.

Briggs, Asa & Peter Burke, *A social history of the media: From Gutenberg to the Internet*. Cambridge: Polity Press, 2009.

Brinkman, Herman, 'Het Kerelslied: van historielied tot lyriek van het beschavingsoffensief', in: *Queeste* 9 (2002), 98–116.

Burke, Peter, *Popular culture in early modern Europe*. London: Routledge, 2017.

Buylaert, Frederik. 'Memory, Social Mobility and Historiography: Shaping Noble Identity in the Bruges Chronicle of Nicholas Despars († 1597)', in: . *Revue Belge de Philologie et d'histoire* 88 (2010), 377–408.

Buylaert, Frederik & Jelle Haemers, 'Record-Keeping and Status Performance in the Early Modern Low Countries', in: *Past & Present* (2016), 131-150.

Damen, Mario, 'Heren met banieren: De baanrotsen van Brabant in de vijftiende eeuw', in: Mario Damen en Louis Sicking (red.), *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650. Liber alumnorum Wim Blockmans*, Hilversum: Verloren, 2010, 139-158.

Demets, Lisa. *Onvoltooid verleden: politiek, historiografie en de handschriftelijke variatie van de Excellente Cronike van Vlaenderen* (*1400-1550*). Doctoraatsthesis, Universiteit Gent, 2019.

Demets, Lisa, *Onvoltooid verleden : de handschriften van de 'Excellente Cronike van Vlaenderen' in de laatmiddeleeuwse Vlaamse steden* (*1440-1500*). Hilversum: Verloren, 2020.

De Jonghe, Jan, *Cronijcke van den lande ende graefscepe van Vlaenderen*. Rotterdam: Messchert, 1842.Dewitte, Alfons, 'Adriaen de But 1463-1464', in: *Biekorf* 109 (2009), 363.

Doutrepont, Georges, en Omer Jodogne, *Chroniques de Jean Molinet II*. Bruxelles: Académie Royale de Belgique, 1935.

Duke, Alastair, 'The elusive Netherlands. The question of national identity in the early modern Low Countries on the eve of the Revolt', in: *BMGN-Low Countries historical review* 119 (2004), 10-38.

Dumolyn, Jan en Jelle Haemers, 'Political Poems and Subversive Songs. The Circulation of 'Public Poetry in the Late Medieval Low Countries', in: *Journal of Dutch Literature* 5 (2014), 1-22.

Dumolyn, Jan, 'Het corporatieve element in de Middelnederlandse letterkunde en de zogenaamde laatmiddeleeuwse burgermoraal', in: *Spiegel der Letteren* 2 (2014), 123-154.

Dumolyn, Jan, 'Political Communication and Political Power in the Middle Ages: A Conceptual Journey', in: *Edad Media* 13 (2012), 33-55.

Emerson, Catherine, *Olivier de La Marche and the Rhetoric of Fifteenth-Century Historiography*. Woodbridge: Boydell Press, 2004.

Flood, John. *Poets laureate in the Holy Roman Empire: a bio-bibliographical handbook*. Berlin: De Gruyter, 2011.

Fris, Victor, *Les chroniques d'Adrien de But.* Bruxelles: Kiessling, 1901.

Fris, Victor, *Notes sur les oeuvres historiques de Jacques de Meyere.* Bruxelles: Weissenbruch, 1920.

Gagné, John, 'Counting the dead: traditions of enumeration and the Italian wars', in: *Renaissance Quarterly* 67 (2014), 791-840.

Gerritsen, W.P., 'Het Antwerps Liedboek', in: Gerritsen (red.), *Het Antwerps Liedboek, 87 melodieën op teksten uit "Een Schoon Liedekens-Boeck" van 1544*, VIII–XLI. Amsterdam: Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis, 1972.

Gerritsen, W.P., 'Jan en Jenneken en de mondelinge overlevering van balladen', in: Frank Willaert (red.), *Een zoet akkoord: Middeleeuwse lyriek in de Lage Landen*. Amsterdam: Prometheus, 1992, 287-302.

Gilliodts-Van Severen, Louis, *Inventaire des archives de la ville de Bruges. Section 1: inventaire des chartes IV.* Bruges: Gailliard, 1876.

Golubeva, Maria, *Models of Political Competence: The Evolution of Political Norms in the Works of Burgundian and Habsburg Court Historians, C. 1470-1700*. Leiden: Brill, 2013.

Grijp, Louis Peter, *Het Nederlandse lied in de gouden eeuw*. Amsterdam: Meertens Instituut, 1991.

Grijp, Louis Peter, en Dieuwke van der Poel, 'Introduction, in: Louis Grijp & Dieuwke Van der Poel (red.), *Identity, Intertextuality, and Performance in Early Modern Song Culture*. Leiden: Brill, 2016, 1-38.

Gunn, Steven, David Grummitt & Hans Cools, *War, state, and society in England and the Netherlands 1477-1559*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Haemers, Jelle, 'Autour de Jean Molinet. La mémoire collective à la cour habsbourgeoise et l'alternative des élites urbaines en Flandre (XVe-XVIe siècles)', in: Jean Devaux (red.), *Jean Molinet et son temps: Actes des rencontres internationales de Dunkerque, Lille et Gand (8-10 novembre 2007)*. Turnhout: Brepols, 2013.

Haemers, Jelle, *De strijd om het regentschap over Filips de Schone. Opstand, facties en geweld in Brugge, Gent en Ieper (1482-1488)*. Gent: Academia Press, 2014.

Haemers, Jelle, *For the Common Good: State Power and Urban Revolts in the Reign of Mary of Burgundy (1477–1482)*. Turnhout: Brepols, 2009.

Honemann, Volker, 'Politische Lieder und Sprüche im späten Mittelalter und der frühen Neuzeit' in: *Die Musikforschung* 50 (1997), 399-421.

Jappe Alberts, Wybe, *Dit sijn die wonderlijcke oorloghen van den doorluchtighen hoochgheboren prince, Keyser Maximiliaen*. Groningen: Wolters, 1957.

Joldersma, Hermina, *Het Antwerps Liedboek: a critical edition.* Princeton: Princeton University, 1982.

Kellermann, Karina, *Abschied vom" historischen Volkslied": Studien zu Funktion, Ästhetik und Publizität der Gattung historisch-politische Ereignisdichtung*. Vol. 90. Berlin: De Gruyter, 2000.

K[ervyn de Lettenhove, Joseph] (ed.), *Gedenkschriften van Mer Jan, Heere van Dadizeele*. Bruges: Vandecasteele-Werbrouck, 1850.Kervyn de Lettenhove,

Joseph, *Chroniques relatives à l'histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne*. Bruxelles: F. Hayez, 1870.

Lambert, Veronique, 'De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit (1302-1838): de natievormende functionaliteit van historiografische mythen' in: *BMGN-Low Countries Historical Review* 115 (2000), 365-391.

Lecuppre, Elodie, 'L'histoire de la principauté de Bourgogne en chansons: une propagande bien orchestrée', in: Laurent Hublot & Laurent Vissière (red.), *Les paysages sonores du Moyen Âge à la Renaissance*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2016, 125-42.

Maddens, Nicolaas, *De beden in het graafschap Vlaanderen tijdens de regering van keizer Karel V.:(1515-1550) I-II.* Ongepubliceerde doctoraatsthesis Universiteit Gent; Gent, 1978.

McIlvenna, Una, 'The Power of Music: The Significance of Contrafactum in Execution Ballads', in: *Past & Present* 229 (2015), 47-89.

McIlvenna, Una, 'When the News was Sung: Ballads as news media in early modern Europe', in: *Media History* 22 (2016), 317-333.

Musper, H. Th, *Kaiser Maximilians I. Weisskunig.* Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 1956.

Nuyts, Linde, '"Burgundians let us sing joyously", the performance of emotions in printed political popular songs: the case of the Antwerp Songbook (1544)', in: José Antonio Jara Fuente (red.), *Emociones políticas y políticas de la emoción. Las sociedades urbanas en la Baja Edad Media.* Madrid: Dykinson, 2021, 199-223.

Nuyts, Linde, 'Een vrolic liet van datter cortelinge is gesciet. Politieke liedjes in de laatmiddeleeuwse Nederlanden', in: *Madoc* 33 (2019), 151-161.

Nuyts, Linde, 'From siege to songbook: late medieval folk song as political memory', in: Steve Roud & David Atkinson (red.), *Old songs, new discoveries: selected papers from the 2018 Folk Song Conference.* London: The Ballad Partners, 2019, 131-145.

Oosterman, Johan, 'De "Excellente cronike van Vlaenderen" en Anthonis de Roovere', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 118 (2002), 22-37.

Oosterman, Johan, 'O Fortuna. Tragiek, troost en vastberadenheid', in: *Nederlandse Letterkunde* 10 (2005), 98-105.

Picot, Emile & Henri Stein (ed.), *Recueil de pièces historiques imprimées sous le règne de Louis XI reproduites en fac-similé.* Paris: s.n., 1923.

Pleij, Herman, 'De verguizing van de rederijkerij', in *Literatuur: Tijdschrift over Nederlandse letterkunde* 11 (1994), 225-232.

Pleij, Herman, 'Een onbekend historielied over het beleg van Poederooijen in 1507', in *Weerwerk. Opstellen aangeboden aan Garmt Stuiveling*. Assen: Van Gorcum, 1973, 19-31.

Pollmann, Judith, *Memory in Early Modern Europe, 1500-1800*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Reynaert, Joris, 'Onhoofse liederen: Thematische genres en types in het Gruuthuseliedboek', in Willaert, Frank (red.), *Een zoet akkoord: Middeleeuwse lyriek in de Lage Landen*. Amsterdam: Prometheus, 1992, 154-169.

Salmen, Walter, 'Das gemachte 'neue Lied' im Spätmittelalter', in: Rolf Wilhelm Brednich, , Lutz Röhrich, & Wolfgang Suppan (red.), *Handbuch des Volksliedes*, dl. I, München: Fink, 1973, 407-420.

Sauerman, Dieter, 'Das historisch-politische lied', in Rolf Wilhelm Brednich, , Lutz Röhrich, & Wolfgang Suppan (red.), *Handbuch des Volksliedes*, dl. I, München: Fink, 1973, 293-322.

Schauerte, Thomas, *Die Ehrenpforte für Kaiser Maximilian I.: Dürer und Altdorfer im Dienst des Herrschers* (*Kunstwissenschaftliche Studien*). München: Deutscher Kunstverlag, 2001.

Silver, Larry, *Marketing Maximilian: the visual ideology of a Holy Roman Emperor*. Princeton: Princeton University Press, 2008.

Stein, Henri, *Olivier de la Marche: historièn, poète et diplomate bourguignon*. Bruxelles: Hayez, 1888.

Steinkamp, Philipp, 'Dichtung als Propaganda? Die historisch-politische Ereignisdichtung zum Landshuter Erbfolgekrieg (1504/05)', in: Judith Kessler, Ursula Kundert, Ursula & Johan Oosterman (red.), *Controversial Poetry 1400-1625*. Leiden: Brill, 2020, 87-120.

Van Anrooij, Wim, 'Het korte lied over de moord op graaf Floris V', in: *Spiegel der letteren* 44 (2005), 299-321.

Van Bruaene, Anne-Laure, *De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn* (*14de tot 16de eeuw*). Gent: Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, 1998.

Van Bruaene, Anne-Laure, 'The Habsburg theatre state. Court, city and the performance of identity in the early modern southern Low Countries', in: Robert Stein& Judith Pollmann (red.) *Networks, Regions and Nations*, 131-150. Leiden: Brill, 2009.

Van Der Poel, Dieuwke, Dirk Geirnaert, Johan Oosterman & Hermina Joldersma, (ed.), *Het Antwerps Liedboek*. Reconstructie van de melodieën door Louis Peter Grijp. 2 dln. Tielt: Lannoo, 2004.

Van Der Poel, Dieuwke, 'The Power of Song', in: Judith Keßler, Ursula Kundert& Johan Oosterman (red.), *Controversial Poetry 1400–1625*. Leiden: Brill, 2020, 41-58.

Van Vlaenderen, Beatrijs, 'Verhalende bronnen en mentaliteitsgeschiedenis. Het voorbeeld van een anonieme, ongedateerde kroniek over de jaren 1477-1482: "Die wonderlijcke oorloghen van Keyser Maximiliaen"', in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1984, 35-68.

Verbruggen, Jan, 'Arms and the art of war: the Ghentenaar and Brugeois militia in 1477-79', in: *Journal of Medieval Military History* 7 (2009), 135-146.

Verbruggen, Jan, *De slag bij Guinegate: 7 augustus 1479: de verdediging van het graafschap Vlaanderen tegen de koning van Frankrijk; 1477-1480*. Brussel: Koninklijk Legermuseum, 1993.

Verbruggen, Jan & Kelly De Vries, 'Flemish Urban Militias against French Cavalry Armies in the Fourteenth and Fifteenth Centuries', in: *Journal of Medieval Military History* 1 (2002), 145-169.

Vermeersch, Louise, *Multimedia in de stad: interacties tussen het geschreven, gedrukte en gesproken woord in de Gentse publieke sfeer (1550-1585)*. Doctoraatsthesis, Universiteit Gent, 2019.

Vulto, Renée, 'Waer vriendenmin gaet, hand aen hand, met liefde voor het Vaderland: Het zingen van politieke liederen als verbindende praktijk in het Nederlandse revolutietijdvak (1780-1815)', in: *Tijdschrift voor geschiedenis* (2021), 617-638.

Wiesflecker, Hermann, *Kaiser Maximilian I.* München: Oldenbourg, 1971.

Dits die Excellente Chronijcke van Vlaenderen. Antwerpen: Willem Vorsterman, 1531. <https://www.dbnl.org/tekst/_dit004dits01_01/index.php> (geraadpleegd op 31-05-2021).

Onuitgegeven bronnen

Gent, Universiteitsbibliotheek Gent, hs. 2552, hs. 2563, hs. 3792. ('memorieboeken van Gent')